

De pedagogische waarde van Improbattle

Een exploratieve effectstudie van
improvisatietheater voor kwetsbare
en lastige jongeren. Uitgevoerd door Noorda en Co in opdracht van Dynamo

Inhoudsopgave

Samenvatting	3	Hoofdstuk 6 Conclusies	44
Inleiding	8	§ 1. Conclusies achtergronden en literatuur	44
Hoofdstuk 1 Achtergronden	11	§ 2. Conclusies methodiek	45
§ 1. Typologie	11	§ 3. Conclusies effecten	46
§ 2. Voorgeschiedenis	12	Hoofdstuk 7 Aanbevelingen	49
Hoofdstuk 2 Methodiek	16	BIJLAGEN	51
§ 1. Opbouw trainingsbijeenkomsten	16	1. Geraadpleegde literatuur en documentatie	51
§ 2. Verloop trainingscursus	17	2. Eerder effectonderzoek	52
§ 3. Drie praktijkvoorbeelden	19	3. Het competentiemodel	54
Hoofdstuk 3 Casus gevorderden	25	Literatuurlijst	59
§ 1. Achtergronden	25	Contact	60
§ 2. Sociaal-emotionele vaardigheden	27		
§ 3. Kwalitatieve inzichten	29		
§ 4. Inzichten trainers en jongerenwerkers	31		
Hoofdstuk 4 Casus beginners	33		
§ 1. Achtergronden	33		
§ 2. Sociaal-emotionele vaardigheden	35		
§ 3. Kwalitatieve inzichten	37		
Hoofdstuk 5 Casus tienerstraatgroep	39		
§ 1. Achtergronden	39		
§ 2. Sociaal-emotionele vaardigheden	40		
§ 3. Kwalitatieve inzichten	42		

Samenvatting

Op verzoek van Stichting Dynamo Amsterdam en Stichting Improbattle is door onderzoeksbureau Noorda en Co een exploratief effectonderzoek uitgevoerd naar Improbattle als interventie binnen het jeugdwelzijnswerk. Dit rapport is een weergave van de uitkomsten van het onderzoek dat heeft plaatsgevonden in de periode januari tot en met oktober 2013. Gezien de verkennende opzet van het onderzoek, hebben de conclusies een indicatief karakter.

Voorgeschiedenis

Improbattle is een methodiek waarbij groepen jongeren wekelijks een workshop improvisatietheater volgen. Daar leren zij samenwerken en ontwikkelen zij sociale vaardigheden zoals communiceren en presenteren. Negatieve ervaringen die jongeren opdoen in hun leven komen in de workshops spelenderwijs aan de orde. Een workshop resulteert in een live voorstelling waarin jongeren hun kunnen in theaters en buurtcentra demonstreren.

Improvisatietheater is een soort theater waarbij de spelers het verhaal en de rollen ter plekke zelf verzinnen of suggesties daarvoor aangereikt krijgen van een publiek. Met alleen een korte aanduiding van bijvoorbeeld de plaats waar het gebeurt en de personages die meedoen, improviseren spelers een voorstelling. Door hun spontane, creatieve karakter zijn deze voorstellingen vaak humoristisch en speels van opzet.

Improvisatietoneel is in Nederland hoofdzakelijk een activiteit van hoogopgeleide autochtonen. Voor lager geschoolden of Nederlanders met andere culturele achtergronden is het aanbod beperkt. De laatste decennia is theaterimprovisatie echter steeds meer ingezet als een mogelijk zinnige manier van werken bij de aanpak van gedragsstoornissen en maatschappelijke problemen van jongeren, waarbij jeugd met een lage scholing of allochtone achtergrond is oververtegenwoordigd.

De introductie van improvisatietheater in reguliere jongerenvoorzie-

ningen heeft waarschijnlijk te maken met het aansprekende spontane karakter van deze werkvorm voor jongeren, de directe inzetbaarheid in programma's voor dagbesteding en creativiteit en de aansluiting op gangbare therapie- en behandelprogramma's voor jongeren.

Improbattle

Een bruikbare manier om de werking van Improbattle te begrijpen is het te zien als een informele vorm van begeleiding die lijkt op hulpverlening volgens het competentiemodel. Uitgangspunt van het competentiemodel is dat jongeren die een problematische ontwikkeling doormaken het beste hulp geboden kan worden via behandeling die gericht is op het leren van vaardigheden en het vergroten van mogelijkheden. Onderzoek naar de effecten van hulpverlening laat zien dat gedragstherapeutische begeleidingsvormen die de vaardigheden van jongeren stimuleert, het meest succesvol zijn. Deze competentievergroterende vorm van hulpverlening heeft bovendien ook een motiverende werking omdat de focus ligt op het versterken van potentiële krachten en daarom een positieve invalshoek wordt gehanteerd.

Improvisatietheater volgt geen strak stramien, omdat het vooral een kwestie is van inspelen op wat er op het moment gebeurt. Als deelnemers in een groep niet goed naar elkaar luisteren, passen trainers de oefeningen hier op aan. Desondanks wordt er wel gewerkt met een geleidelijke opbouw, zowel binnen de trainingsbijeenkomsten als gedurende de cursus. Iedere trainingsbijeenkomst start in principe met een aantal warming-up oefeningen, die vaak fysiek van aard zijn, een relatief korte duur hebben en minder ingewikkeld zijn. Vervolgens gaat de groep aan de slag met verschillende werkvormen van improvisatietheater die geconcentreerd kunnen zijn rondom een thema, zoals culturele diversiteit of maatschappelijke status.

Gedurende de bijeenkomsten zijn de trainers verantwoordelijk voor het

programma van improvisatietheater, en zijn jongerenwerkers op de achtergrond aanwezig, dan wel in de trainingsruimte zelf of in een aangrenzend lokaal. Soms doen jongerenwerkers ook mee aan één of meerdere oefeningen van de training.

Bij alle bijeenkomsten geldt een aantal basisregels die met name samenhangen met de omgang met elkaar. De kernwaarden bij deze spelregels zijn: elkaar accepteren zoals men is, respect hebben voor elkaars ideeën en elkaar laten schitteren in de scènes.

Deelnemers

In het huidige effectonderzoek is gekeken naar vier trainingscursussen voor verschillende groepen. Het gaat om: 1) een groep tieners waarvan de opbrengsten retrospectief zijn beschreven en geanalyseerd, en 2) drie deelnemersgroepen waarvan een nul- en eindmeting is gerealiseerd en een groot aantal bijeenkomsten van zijn bijgewoond. De drie deelnemersgroepen met nul- en eindmeting betreffen een groep gevorderden, een beginnersgroep en een tienerstraatgroep.

De gevorderde deelnemersgroep betreft een groep over het algemeen wat oudere jongeren die in veel gevallen op een of andere manier beschadigd zijn, zich geïsoleerd voelen in hun milieu, gepest zijn of zich anderszins buitenstaander voelen. Dit gevoel buitenstaander te zijn, verbindt de deelnemers tot een groep. Deze jongeren zijn al langere tijd bij Improbattle betrokken, variërend van krap een jaar tot ruim drie jaar aan ervaring. De beginnersgroep betreft hoofdzakelijk tieners met verschillende achtergronden die bij de start nog niet bekend waren met Improbattle. Bij de tienerstraatgroep gaat het om een hechte vrienden-groep Marokkaans-Nederlandse jongens van 14-16 jaar die elkaar al lange tijd kennen.

Conclusies

Het onderzoek toont aan dat Improbattle een interessante methode is om toe te passen voor de doelgroep van het jongerenwerk. Geconcludeerd kan worden dat de methodiek interessante aanknopingspunten biedt voor het verbeteren van het gedrag van jongeren, mits de methode zorgvuldig en weloverwogen wordt ingezet.

Improbattle is vooral geschikt voor jongeren met interesse voor theater en andere vormen van culturele expressie. Vanwege het directe en fysieke karakter, kan de methode waarschijnlijk ook goed worden ingezet bij jongeren met affiniteit voor sport en bewegen. Het fysieke karakter en de humor in de werkvormen spreekt jongeren aan en zorgt ervoor dat op een luchtige manier meer serieuze zaken aan de orde kunnen worden gesteld en in het proces vaardigheden kunnen worden aangeleerd. De veilige omgeving en de positieve sfeer die in de bijeenkomsten wordt gecreëerd, bevorderen het zelfvertrouwen van de jongeren en zorgen voor een constructieve leeromgeving waarin jongeren over schaamte heen stappen en openstaan voor leren en gedragsverandering. De spelregels die in de methodiek van Improbattle verankerd liggen vertolken positieve omgangsvormen en sociale vaardigheden waardoor deelnemers rekening leren houden met elkaar, respectvol met elkaar om te gaan en aandacht te hebben voor de ander.

Bij zowel de gevorderde groep als de beginnersgroep zijn de sociaal-emotionele problemen afgenomen. Bij de beginners gaat het om een lichte afname, bij de gevorderden om een sterkere afname van problemen. Dit blijkt zowel uit zelfrapportage van de jongeren als uit rapportage van trainers. Voor de gevorderden geldt dat jongeren zelf vooral een afname rapporteren in denkproblemen, aandachtsproblemen en agressiviteit. Trainers constateren bij deze groep vooral een afname op het gebied van somatische klachten, angstig/depressief gedrag en overtreden van regels.

Bij de beginnersgroep rapporteren jongeren zelf vooral een afname in agressiviteit, overtreden van regels en angstig/depressief probleemgedrag. De trainers rapporteren een substantiële afname in overtreden van regels en sociale problemen. Opvallend is dat trainers op een aantal gebieden ook een toename van problemen rapporteren, namelijk denkproblemen, agressiviteit en aandachtsproblemen. Kanttekening hierbij is dat trainers de deelnemers gedurende het trainingstraject beter hebben leren kennen en meer van hun gedrag hebben gezien in een groepssetting en daarom bij de nameting andere indrukken hebben opgedaan dan ten tijde van de voormeting.

Alle deelnemers van de gevorderde en beginnersgroep zijn zeer positief over de training en de uitwerking die deelname heeft gehad op hun welbevinden en persoonlijke ontwikkeling. De sociale vaardigheden die zij gedurende de trainingscursus hebben opgebouwd spelen daarin een centrale rol. Concreet gaat het dan met name om samenwerken en communiceren. Daarnaast geven veel deelnemers aan bij Improbattle geleerd te hebben elkaar te respecteren en begrip te hebben voor andere culturen. Maar ook nieuwe dingen te beginnen, een positievere kijk te ontwikkelen, en zelfvertrouwen te hebben. Op de vraag voor welk type jongeren Improbattle geschikt is, wordt dan ook vaak geantwoord dat voor mensen die het moeilijk vinden om zichzelf te zijn of dit niet durven Improbattle uitkomst kan bieden.

Een ander effect is de uitbreiding van het sociale netwerk van de deelnemers vanwege het contact met trainers, jongerenwerkers maar vooral met elkaar als deelnemersgroep. Bij de gevorderden is een kern van deelnemers ontstaan die een vriendschapsband hebben ontwikkeld. Zij geven aan dat de groep mensen die meedoen aan de training voor hen belangrijk is. Ze voelen zich onderdeel van een groter geheel, waarin zij

worden geaccepteerd. Voor hen is Improbattle een belangrijk onderdeel van hun leven, om het theater maar ook omdat zij zich lid voelen van een hechte groep.

De jongeren hebben daarnaast een actievere vrijetijdsbesteding gekregen. Dit hangt samen met hun deelname aan Improbattle, de uitbreiding van hun sociale netwerk en voor een deel van de jongeren geldt dat zij naar verloop van tijd ook meedoen met andere activiteiten die vanuit het jongerencentrum worden georganiseerd, zoals de muziek- en DJ-workshops of ze eten daar gezamenlijk voorafgaand of na afloop van een activiteit.

Een knelpunt bij de trainingscursus Improbattle is het integreren van in dit geval gevorderde deelnemers die nogal individueel gericht zijn en jonge deelnemers die in het dagelijks leven als groep optrekken. Het groepsgedrag legt een zware hypotheek op de training en het kost de trainers veel moeite om jongeren op hun individuele verantwoordelijkheid aan te spreken en hen de geldende spelregels te laten toepassen. Bij de analyse van de effecten voor de tienerstraatgroep doen zich een aantal problemen voor. Allereerst was de trainingscursus die zij gevolgd hebben van korte duur en had deze een beperkte intensiteit. Mede hierdoor was het niet mogelijk een degelijke eindmeting uit te voeren, waardoor geen eenduidige conclusies kunnen worden getrokken met betrekking tot de effecten voor deze deelnemersgroep. Om de effecten van de methodiek van Improbattle op straatjeugd in beeld te brengen is dan ook nader onderzoek nodig.

Aanbevelingen

Dit exploratieve effectonderzoek geeft aanleiding tot een aantal aanbevelingen.

Allereerst is Improbattle te beschouwen als een veelbelovende informele

vorm van eerstelijns jeugdzorg die bij laagdrempelige voorzieningen als jongerenwerk, scholen en jeugdculturele initiatieven kan worden uitgevoerd. Het is in feite een vorm van groepstherapie zonder dat het er als jeugdzorg uitziet. Op deze manier is hulpverlening voor jongeren die het nodig hebben een aantrekkelijke en bruikbare formule. Dat geldt met name voor straatjongeren bij wie veel beduchtheid bestaat naar hulpverleningsinstanties.

Improbattle voor jongeren die deel uitmaken van een straatgroep vraagt om een specifieke, aangepaste benadering. In evaluatieve gesprekken met trainers en begeleiders zijn een aantal specifieke aanpassingen van Improbattle voor straatgroepen voorgesteld. Ten eerste zou de trainingscursus moeten beginnen met een meer instructieve startfase. Instructieve spelregels sluiten aan op de leefwereld van deze jongeren en bieden de deelnemers in eerste instantie de vertrouwde veiligheid die nodig is om in een groepsomgeving actief mee te doen aan Improbattle. Als de deelnemers gewend raken aan Improbattle is het mogelijk de teugels wat meer te laten vieren en ruimte te geven aan meer individuele vrijheid van deelnemers. Een alternatief voor een instructieve start van de cursus is het samenstellen van een gemixte deelnemersgroep, bestaande uit jongeren die ervaring hebben met de vrije spelregels van Improbattle en straatjongeren die dat niet hebben. De meer ervaren deelnemers fungeren dan in feite als actief rolmodel waarvan het gedrag wordt overgenomen door straatjongeren.

Belangrijk is dat trainers en begeleiders van Improbattle voor straatgroepen ervaring hebben in de omgangsvormen en het taalgebruik van straatjongeren.

Het beste is een duo of mix van personen waarbij één van hen de omgangscodes van straatjeugd goed beheerst en de ander goed is in de

omgangscodes van meer geschoolde milieus. Zonder deze ervaring kan het uit de hand lopen met o.a. uitdagend en confronterend gedrag. Een goed idee is ook om de jongerenwerker een inhoudelijke taak te geven bij Improbattle. Vaak is het zo dat de jongerenwerker vooral optreedt als begeleider en contactpersoon met een vertrouwensband naar de straatgroep met uitsluitend de logistieke taak dat jongeren aanwezig zijn en vooral ook op tijd.

Het is verstandig ook gebruik te maken van de expertise van de jongerenwerker op het gebied van omgangsvormen en taalgebruik en verder van de rolmodelfunctie die deze voor straatjeugd vervult. De jongerenwerker zou bijvoorbeeld deelnemer kunnen zijn die de opdrachten van trainers voordoet zodat jongeren deze beter begrijpen.

Aan te bevelen is het effect van Improbattle te versterken door buiten de training om in de verdere programmering van het jongerenwerk en mogelijk ook andere instanties zoals scholen, aandacht te besteden aan het betere gedrag dat bij de jongeren wordt beoogd. Een goed idee voor versterking van de nagestreefde gedragsverandering bij deelnemende jongeren is daarnaast andere actoren in hun pedagogische civil society in tweede instantie bij het programma te betrekken. Te denken valt dan aan ouders, oudere en jongere broers, zussen en familie, en buurtbewoners.

Het is tijd voor promotie van improvisatietheater als aantrekkelijke methode van mogelijke gedragsverandering bij straatjeugd. Investeren in de ontwikkeling van pedagogisch verantwoorde preventieve werkvormen van positief jeugdbeleid heeft meer toekomst dan het schadelijk gebleken jeugd- en veiligheidsbeleid dat uitgaat van repressie en wellicht ook het jeugdbeleid dat veel hoop vestigt op gespecialiseerde tweedelijns jeugdzorg ver weg georganiseerd van het alledaagse leven van straatjeugd.

Aanbevolen wordt op basis van deze voortschrijdende inzichten verder te experimenteren met Improbattle als een aantrekkelijke vorm van interventie die het gedrag van straatjongeren kan verbeteren. Effectonderzoek zou een onderdeel moeten zijn van dit methodisch experiment bij zowel de opzet als de verantwoording op resultaten.

Inleiding

Op verzoek van Stichting Dynamo Amsterdam en Stichting Improbattle is door onderzoeksbureau Noorda en Co een exploratief effectonderzoek uitgevoerd naar Improbattle als interventie binnen het jeugdwelzijnswerk. Dit rapport is een weergave van de uitkomsten van het onderzoek dat heeft plaatsgevonden in de periode januari tot en met oktober 2013. Gezien de verkennende opzet van het onderzoek, hebben de conclusies een indicatief karakter.

Aanleiding

In Nederland is men druk bezig met het ontwikkelen en verbeteren van methoden om problematisch gedrag van jongeren in de greep te krijgen. Met name bij reguliere voorzieningen voor veiligheid, jeugdzorg, welzijnswerk en onderwijs wordt driftig geëxperimenteerd, vaak ook gevolgd door onderzoek naar effectiviteit. De resultaten daarvan worden opgeslagen in databanken van al dan niet evidence-based werkende interventies. Wat daarbij opvalt, is dat er nog veel werk is te doen. Interessante nieuwe ontwikkelingen die plaatsvinden in de schaduw van reguliere werkvelden en bij kleinschalige voorzieningen, blijven meestal buiten beschouwing.

Een goed voorbeeld van zo'n bijzondere innovatie is het improvisatietheater.

Improvisatietoneel is in Nederland hoofdzakelijk een activiteit van hoogopgeleide autochtonen. Voor lager geschoolden of Nederlanders met andere culturele achtergrond is het aanbod beperkt. De laatste decennia is theaterimprovisatie echter steeds meer ingezet als een mogelijk zinnige manier van werken bij de aanpak van gedragsstoornissen en maatschappelijke problemen van jongeren, waarbij jeugd met een lage scholing of allochtone achtergrond is oververtegenwoordigd. Dat is waar te nemen in de psychiatrie, het speciaal onderwijs en meer recent ook in de jeugdzorg en het jeugdwelzijnswerk. Onderbouwd met theoretische

inzichten en uitkomsten over resultaten is deze ontwikkeling nog niet.

Op verzoek van welzijnsorganisatie Dynamo heeft Stichting Improbattle meerdere trainingen in Improbattle voor jongeren verzorgd in het Amsterdamse stadsdeel Oost gedurende het seizoen 2012-2013. Gevraagd is een methodische beschrijving van Improbattle te geven, de doelgroep in kaart te brengen en te verkennen welke effecten deelname aan de trainingscursus voor hen heeft.

Vraagstelling

Leidraad voor het onderzoek zijn de volgende vragen:

- 1) Hoe is de leefsituatie te typeren van de deelnemers aan trainingen voor tieners en jongeren? Naast personele kenmerken als leeftijd, sekse en etnisch-culturele achtergrond, gaat het om aspecten als schoolsituatie, werksituatie, thuismilieu, vrijetijdspatroon, omgang met vrienden en stand van zaken op probleemgebieden als overlast, criminaliteit en psychosociale spanningen. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar cognitieve en sociaal-emotionele vaardigheden die van belang zijn voor sociaalcommunicatieve en maatschappelijke omgangsvormen.
- 2) Welke vorderingen doen zich voor op deze aspecten bij de deelnemende tieners en jongeren halverwege en na afronding van het trainingsprogramma? Hoe is eventuele vooruitgang, gelijk blijven of achteruitgang op een aannemelijke wijze als effect in verband te brengen met de gevolgde training?
- 3) Hoe is de gegeven training te beschrijven in termen van theoretische onderbouwing, methodische onderdelen en organisatorische randvoorwaarden?
- 4) Welke methodische, randvoorwaardelijke en beleidsmatige aanbevelingen kunnen worden geformuleerd voor de verbetering van de waarde en de inzet van improvisatietheater als interventietechniek voor jongeren met gedrags-

problemen en maatschappelijke moeilijkheden binnen en buiten het kader van jongerenwerk als eerstelijns voorziening?

5) Hoe kan de overdracht van de ontwikkelde kennis lokaal en landelijk goed worden geregeld?

Verantwoording

De onderzoeksvragen zijn beantwoord door middel van interviews, een gedragstest, participerende observatie en een beperkte literatuurstudie. In de periode januari - oktober 2013 zijn drie deelnemersgroepen gevolgd: een groep gevorderden, een groep beginners en een straatgroep

van tieners. Bij de start van een trainingscursus zijn de deelnemers geïnterviewd en is bij diezelfde gelegenheid de CBCL-gedragstest (Child Behavior CheckList) afgenomen. Bij de afronding van de training zijn de deelnemers nogmaals geïnterviewd en getest om te zien of er sprake was van vooruitgang in hun gedrag, hun inzichten en hun leefsituatie in het algemeen. Daarnaast zijn trainers en jongerenwerkers geïnterviewd en hebben zij per individuele deelnemer de CBCL-vragenlijst ingevuld. Tot slot zijn via participerende observatie de werkvormen en processen gedurende de trainingsbijeenkomsten vastgelegd. In het volgende schema is een overzicht opgenomen van de toegepaste onderzoeksinstrumenten:

Instrument	Casus gevorderden		Casus beginners		Casus tienerstraatgroep	
	Voor-meting	Na-meting	Voor-meting	Na-meting	Voor-meting	Na-meting
Test deelnemer	9	9	5	5	7	-
Interview deelnemer	9	9	5	5	7	-
Test trainer	9	9	5	5	7	7
Interview trainers/ jongerenwerk	3	3	2	3	2	3
Participerende observatie	5		7		3	

Inhoud

De inhoud van dit rapport is als volgt: allereerst wordt ingegaan op de achtergronden van improvisatietheater en de inzet van de methodiek voor jongeren (hoofdstuk 1). Daarna volgt een methodische beschrijving aan de hand van de bestudeerde trainingscursussen (hoofdstuk 2). In het tweede deel van het rapport worden drie casestudies behandeld waarin nader wordt ingegaan op de doelgroep en de geconstateerde effecten (hoofdstuk 3, 4 en 5). Afgesloten wordt met conclusies en aanbevelingen (hoofdstuk 6 en 7).

Bedankt

Wij bedanken iedereen die in de vorm van een interview of het aanreiken van documentatie heeft bijgedragen aan de totstandkoming van dit onderzoek. In de eerste plaats gaat onze dank uit naar de deelnemende jongeren die ons te woord hebben gestaan en bereid zijn gebleken hun ervaringen met ons te delen. Daarnaast willen we ook de trainers van Improbattle (Marijn Vissers, Kor Hoebe en Bram Martens) en staf en jongerenwerkers van Dynamo (Oscar Bodelier, Guldemet Arisoy, Badr Sadqi en Bilal Lamrani) bedanken voor hun inzichten en actieve inzet bij de dataverzameling voor het onderzoek.

We hopen dat dit rapport leidt tot een beter inzicht in de inzet van improvisatietheater als interventietechniek voor het jongerenwerk.

Amsterdam, november 2013

Jaap Noorda
Annelieke van Dijk
Laura Meurs

Noorda en Co

Hoofdstuk 1. Achtergronden

Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt enkele achtergronden van improvisatietheater als werkvorm voor begeleiding van jeugd. Allereerst maken we onderscheid tussen verschillende vormen van theater die uit zijn op effect bij deelnemers en/of toeschouwers (§ 1). Dan gaan we in op de ontwikkelingsgeschiedenis van improvisatietheater, de inzet ervan voor risicojongeren en de theoretische achtergronden (§ 2).

§ 1. Typologie

Er bestaan verschillende vormen van theater waarbij een effect bij deelnemers en publiek wordt beoogd.

Educatief theater

Met educatief theater worden alle voorstellingen en theaterprojecten bedoeld, die niet alleen ter vermaak dienen en aan culturele vorming doen, maar daarnaast ook een educatieve doelstelling hebben. Bij educatief theater wordt het publiek een spiegel voorgehouden zonder dat er sprake is van interactie met de toeschouwers.

De acteur kan gewenst of alternatief gedrag vertonen wat van belang is om tot een gedragsverandering te komen. Theater helpt dan ook om persoonlijk bewustzijn te vergroten, wat weer gedragsverandering kan stimuleren. Daarnaast is de kracht van educatief theater dat de persoonlijke betrokkenheid bij een thema kan worden vergroot, wat een belangrijke voorwaarde is voor een daadwerkelijke gedragsverandering.

Een ander kenmerk van educatief theater is dat het nauw aansluit bij de directe leefwereld van jongeren. Zij kunnen zich zo makkelijker identificeren met het thema van een voorstelling. Vooral bij gevoelige onderwerpen, zoals seksualiteit, psychische problemen of middelengebruik kan

theater een positieve uitwerking hebben op het bespreekbaar maken van deze onderwerpen.

Naast voorlichting en informatieoverdracht hebben veel educatieve theaterprogramma's ook als doel om het publiek te laten reflecteren op eigen handelen, en soms ook daadwerkelijk een gedragsverandering te realiseren.

Participatief theater

Bij participatief theater neemt interactie met het publiek een belangrijke plaats in. Het publiek wordt door acteurs betrokken bij het stuk, heeft invloed op hoe het stuk wordt uitgespeeld of mag zelf een deel in het stuk acteren.

Participatief theater kan worden gezien als een specifieke vorm van educatief theater. Augusto Boal is de oprichter van deze vorm van theater die nu forumtheater wordt genoemd. Deze Braziliaanse regisseur werkte vanaf eind jaren vijftig aan het zogenaamde 'Theatre of the Oppressed'. Dit is een vorm van volkstheater gericht op bewustzijnsontwikkeling van de arme bevolking. Boal introduceerde deze theatermethode in 1980 in Nederland en sinds die tijd passen meerdere theatergezelschappen dit vooral toe voor een publiek van scholieren om hen bewust te maken van bepaalde maatschappelijk thema's en hen tot gedragsverandering te bewegen.

Op basis van een gesignaleerd probleem of vraagstuk wordt een voorstelling geschreven waarin de hoofdpersoon iets voor elkaar probeert te krijgen, maar daar niet in slaagt. Medeacteurs zijn alleen met eigenbelang bezig en steunen de acteur niet. De voorstelling stopt wanneer het probleem is geëscaleerd. Dan is het woord aan het publiek, zij bepalen hoe de voorstelling verder gaat. Professionele acteurs geven oplossingen voor een situatie, maar uiteindelijk is het het publiek die de oplossing uitspeelt.

Mengvormen

Er bestaan allerlei mengvormen van participatief en educatief theater zoals workshops, trainingen en theaterbattles, die worden georganiseerd door theaterscholen in samenwerking met scholen voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs of jeugdprojecten. Door middel van improvisatietechnieken worden jongeren gestimuleerd om na te denken over bepaalde thema's en wordt gewerkt aan persoonlijke en sociale vaardigheden. Vaak is een eindvoorstelling gekoppeld aan dit soort trainingen en workshops.

Improbattle

Improbattle is de naam die het theaterbedrijf Improbattle gaf aan improvisatietheater toen zij daar in 2006 mee zijn gestart.¹ Groepen jongeren volgen wekelijks een workshop improvisatietheater. Daar leren zij samenwerken en sociale vaardigheden zoals presenteren. Negatieve ervaringen die jongeren opdoen in hun leven komen in de workshops spelenderwijs aan de orde. Een workshop resulteert in een theaterbattle, een live voorstelling waarin jongeren hun kunnen in theaters en buurtcentra demonstreren. Inmiddels zijn er in meerdere steden in Nederland door jongeren ervaring opgedaan met Improbattle.

Improvisatietheater, ook wel in verkorte vorm 'impro' of 'improv' genoemd, is een soort theater waarbij de spelers het verhaal en de rollen ter plekke zelf verzinnen of suggesties daarvoor aangereikt krijgen van een publiek. Met alleen een korte aanduiding van bijvoorbeeld de plaats waar het gebeurt en de personages die meedoen, improviseren spelers een voorstelling. Door hun spontane, creatieve karakter zijn deze voorstellingen vaak humoristisch en speels van opzet.

¹ Improbattle staat centraal in dit rapport.

§ 2. Voorgeschiedenis van improvisatietheater

Hoewel de geschiedenis van improvisatietheater terug te voeren is tot vroeger tijden, heeft het vooral een hedendaagse impuls gekregen door namen als Keith Johnstone en Viola Spolin. Improvisatietheater bestaat in allerlei varianten.

Populair is de kortevormimprov bestaande uit een reeks snel gespeelde korte scène's met elementen op aangeven van een publiek. Voorstellingen die meer tijd vergen dan 12 minuten worden langevormimprov genoemd. Met beide varianten kan een avondvullend programma worden geboden. De continue ontwikkeling van nieuwe formats en tussenvormen maakt improvisatietheater tot een erg levendig genre. Min of meer bekende varianten bij een groter publiek vanwege de aandacht ervoor via de tv zijn 'theatersport' (semi-geacteerd Amerikaans worstelen), 'de vloer op' (ervaren acteurs krijgen een situatie voorgeschoteld die ze uit mogen spelen in vijf tot vijftien minuten) en 'stand-upcomedy'. Deze laatste vorm wordt door de nadruk die ligt op grappen niet altijd erkend als improvisatietheater. Het bekende televisieprogramma De Lama's, gebaseerd op het uitermate succesvolle Amerikaans-Engelse televisieprogramma Whose Line Is It Anyway?, is in feite een kruising tussen stand-upcomedy en theatersport.

Huidige stand van zaken

Improvisatietoneel is in Nederland hoofdzakelijk een activiteit van hoogopgeleide autochtonen. Voor lager geschoolden of Nederlanders met een andere culturele achtergrond is het aanbod beperkt. De laatste decennia is theaterimprovisatie echter steeds meer ingezet als een mogelijk zinnige manier van werken bij de aanpak van gedragsstoornissen en maatschappelijke problemen van jongeren, waarbij jeugd met een lage scholing of allochtone achtergrond is oververtegenwoordigd. Dat is waar

te nemen in de psychiatrie, het speciaal onderwijs en meer recent ook in de jeugdzorg en het jeugdwelzijnswerk.

De introductie van theaterimprovisatie in reguliere jongerenvoorzieningen heeft waarschijnlijk te maken met het aansprekende spontane karakter van deze werkvorm voor jongeren, de directe inzetbaarheid in programma's voor dagbesteding en creativiteit en de aansluiting op gangbare therapie- en behandelprogramma's voor jongeren.

De kracht van improvisatietheater ligt volgens betrokkenen vooral in het beleven van plezier met elkaar en daarbij ongemerkt nieuwe vaardigheden en inzichten opdoen. Spelenderwijs leren jongeren vaardigheden als sociale omgang, samenwerken en durf. Zij ervaren dit niet als onderwijs. Het geleerde is meer een bijproduct van een plezierige activiteit met als hoogtepunt daarvan het optreden. Desondanks ervaren ingewijden dat de vaardigheden die centraal staan, zoals goed luisteren naar elkaar, samenwerken en respect hebben voor elkaars ideeën en invallen, een sterke positieve uitwerking hebben op de ontwikkeling van jonge deelnemers.

Eerder onderzoek

Er is relatief weinig effectonderzoek naar participatief en educatief jeugdtheater uitgevoerd. In het kader van deze studie zijn twee min of meer recente onderzoeken bekeken waarbij het effect van twee theaterprojecten met jongeren in beeld is gebracht. Het gaat om een onderzoek van Mak, Steketee en Tan en van Naber en collega's.² In beide studies kunnen geen eenduidige conclusies worden getrokken met betrekking tot het effect van de theaterprojecten. Het onderzoek van Mak, Steketee

² Mak, J., M. Steketee en S. Tan, Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2006; Naber, P., M. Bijvoets, O. Essayah en M. de Gruyter, Project Educatief Jeugdtheater Zuidoost, Hogeschool InHolland/Verwey-Jonker Instituut, Amsterdam, 2011.

en Tan laat kleine positieve gedragsveranderingen zijn bij het merendeel van de onderzoeksgroep, maar bij een ander deel van de deelnemers zijn ook kleine negatieve veranderingen geconstateerd. Wel lijkt het probleemoplossend vermogen van de jongeren te zijn vergroot. Naber en collega's concluderen dat er op basis van hun onderzoek geen uitspraken zijn te doen over het effect van het educatieve theaterproject, maar dat uit eerder onderzoek blijkt dat effecten groter zijn wanneer gelijktijdig in meerdere settings gedragsverandering wordt bewerkstelligd.³ Deelname aan een theatervoorstelling op zich is dan niet voldoende voor het realiseren van gedragsverandering, er is interventie nodig op meerdere niveaus. Bijvoorbeeld door de thematiek ook buiten het theaterproject te bespreken op school of tijdens de begeleiding door een instelling van jeugdzorg en jeugdwelzijn.

Hoofdconclusie is dat nader onderzoek onder een grotere onderzoeksgroep nodig is om te achterhalen of daadwerkelijk gedragsveranderingen plaatsvinden die zijn toe te schrijven aan de deelname aan theaterprojecten.⁴

Het project Improbattle

Tegen deze achtergronden ontstond bij jongerenbegeleider Marijn Vissers het idee om met jongeren uit Amsterdam aan de slag te gaan met een project theaterimprovisatie. Op verzoek van deelnemende jongeren heeft dit project een meer passende benaming gekregen: 'Improbattle'. Doel van dit project is introductie en vooral verspreiding van de werkmethode van improvisatietheater voor jongeren door trainingen te verzorgen voor

³ Roberts, G., Somers, J., Dawe, J., Passy, R., Mays, C., Carr, G., Shiers, D. & Smith, J. On the Edge: a drama-based mental health education programme on early psychosis for schools. Early intervention in Psychiatry. 2007; 1: 168-176.

⁴ Zie Bijlage 2 voor een nadere uitwerking van de resultaten van eerder onderzoek.

jongeren en professionals die met jongeren werken, zoals jongerenwerkers. Daarnaast worden deze jongeren actief betrokken bij het organiseren en het uitvoeren van optredens op scholen, theaters, culturele manifestaties en wijkactiviteiten.

Waar mogelijk worden jongeren opgeleid tot trainer voor andere jongeren. Daarbij blijft de docent als coach op de achtergrond aanwezig.

De doelgroep van het project bestaat voor de ene helft uit jongeren die ervaring hebben in de jeugdhulpverlening en voor de andere helft uit een mix van jongeren die verschillen qua opleidingsniveau en culturele achtergrond.

Improbattle bevat als techniek zowel sociale en communicatieve technieken als non-verbale en lichaamstaalachtige werkvormen. Onder het genot van plezierig met elkaar bezig zijn leren jongeren met deze techniek op een opvallende manier essentiële persoonlijke en sociale vaardigheden als samenwerken, meedoen, sociale omgangsvormen, veilig gevoel creëren voor elkaar, elkaar stimuleren, initiatief nemen, durven falen, zelfvertrouwen en presenteren. De uitwerking hiervan is dat blokkades in het dagelijks leven van deelnemende jongeren hanteerbaar worden en daardoor beter kunnen worden opgelost. Hierdoor slaat Improbattle een brug tussen het samenwerken op het podium en samenwerken in het echte leven.

Om deze reden is Improbattle een bruikbare interventietechniek voor zowel jongeren die geen of onvoldoende adequate sociale vaardigheden meekrijgen van thuis en school als jongeren met gedragsproblemen voor wie een andere omgeving dan jeugdzorg of speciaal onderwijs tijdelijk een goede oplossing is.

Competentiemodel

Een bruikbare manier om de werking van Improbattle te begrijpen is het

te zien als een informele vorm van begeleiding die lijkt op hulpverlening volgens het competentiemodel. Dit model vormt de basis voor veel vormen van jeugdzorg in Nederland.⁵

Uitgangspunt van het competentiemodel is dat jongeren die een problematische ontwikkeling doormaken het beste hulp geboden kan worden via behandeling die gericht is op het leren van vaardigheden en het vergroten van mogelijkheden.

Het competentiemodel, ontstaan in de jaren zeventig, vindt zijn oorsprong in de ontwikkelingspsychologie en leertheorieën en is ontstaan in reactie op het 'stoornissenmodel' dat problemen van jongeren en gezinnen vooral vanuit de psychopathologie benadert.

Onderzoek naar de effecten van hulpverlening laat zien dat gedragstherapeutische begeleidingsvormen het meest succesvol zijn. Het gaat dan met name om programma's gericht op het aanleren van vaardigheden die deelnemers beter in staat stelt goed te functioneren in het dagelijks leven. Deze competentievergroten vorm van hulpverlening heeft bovendien ook een motiverende werking omdat de focus ligt op het versterken van potentiële krachten en daarom een positieve invalshoek wordt gehanteerd.

Competentie, of het ontbreken daarvan, hangt samen met probleemgedrag van jongeren. Als een jongere over te weinig vaardigheden beschikt om een bepaalde ontwikkelingstaak uit te voeren, ontstaat in veel gevallen probleemgedrag. Dit problematische gedrag kan de vorm aannemen van het vermijden van een bepaalde ontwikkelingstaak, bijvoorbeeld bij een jongere die geen initiatief tot contact durft te nemen, maar het kan

⁵ Slot, N.W. en H.J.M. Spanjaard, *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen*, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999

ook resulteren in een inadequate uitvoering van de ontwikkelingstaak, bijvoorbeeld door verstorend of leeftijdsinadequaar gedrag te vertonen. Een voorbeeld is dreigen in reactie op een berisping. In het laatste geval is minder duidelijk dat het inadequate gedrag voortkomt uit een gebrek aan competentie en zal dan ook als reactie eerder worden geneigd naar straffen dan naar competentievergroting. De praktijk leert echter dat het vergroten van de competentie juist ook voor dit soort situaties een effectieve interventie kan zijn.

Bij competentievergroting is het leren van nieuwe praktische, cognitieve en sociale vaardigheden een centraal punt. Doel is dat jongeren in staat zijn adequater te functioneren in hun omgeving. Technieken die hiervoor worden gebruikt in de jeugdhulpverlening zijn ook terug te zien in de methodiek van Improbattle. Het gaat dan onder andere om positieve feedback op adequaat gedrag, instructie, voordoen en oefenen, maar ook corrigerende instructies naar aanleiding van inadequate gedrag. In bijlage 3 gaan we nader in op het competentiemodel.

Hoofdstuk 2. Methodiek

Inleiding

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de methodiek van Improbattle zoals deze in de praktijk van de bestudeerde trainingscursussen aan bod is gekomen. Allereerst staan we stil bij de opbouw van de trainingsbijeenkomsten en de verschillende aspecten van begeleiding die daarin aan bod komen (§ 1). Vervolgens gaan we in op het verloop van de trainingscursus zoals dit aan de orde is geweest bij de verschillende deelnemers-groepen die hebben deelgenomen (§ 2). Tot slot worden drie praktijkvoorbeelden beschreven ter illustratie van de methodiek en de trainingsbijeenkomsten (§ 3).

§ 1. Opbouw trainingsbijeenkomsten

Improvisatietheater volgt geen strak stramien, omdat het vooral een kwestie is van inspelen op wat er op het moment gebeurt. Als deelnemers in een groep niet goed naar elkaar luisteren, passen trainers de oefeningen hier op aan. Desondanks wordt er wel gewerkt met een geleidelijke opbouw, zowel binnen de trainingsbijeenkomsten als gedurende de cursus. Iedere trainingsbijeenkomst start in principe met een aantal warming-up oefeningen, die vaak fysiek van aard zijn, een relatief korte duur hebben en minder ingewikkeld zijn. Vervolgens gaat de groep aan de slag met verschillende werkvormen van improvisatietheater die geconcentreerd kunnen zijn rondom een thema, zoals culturele diversiteit of maatschappelijke status. Deze werkvormen duren langer dan de oefeningen in de warming-up en leggen de lat iets hoger. Voor veel werkvormen bestaan verschillende varianten en uitbreidingen om de afwisseling erin te houden en de moeilijkheidsgraad langzaam aan op te bouwen. Bij alle werkvormen is interactie met het publiek een belangrijk element. Gedurende de trainingsbijeenkomsten is er in principe geen publiek van

buitenaf, op één of twee jongerenwerkers na. De individuele deelnemers nemen afwisselend het podium of zijn onderdeel van het 'publiek'. Degenen die op dat moment niet aan het spelen zijn worden bij de werkvormen betrokken door hen om suggesties te vragen voor de scènes die gespeeld moeten worden.

Iedere bijeenkomst wordt afgesloten met een gezamenlijke afrondingsoefening. Dit is vaak weer een korte, fysieke werkvorm die eindigt met een 'yell' waar veel positieve energie vanuit gaat.

Gedurende de bijeenkomsten zijn de trainers verantwoordelijk voor het programma van improvisatietheater, en zijn jongerenwerkers op de achtergrond aanwezig, dan wel in de trainingsruimte zelf of in een aangrenzend lokaal. Soms doen jongerenwerkers ook mee aan één of meerdere oefeningen van de training.

Bij alle bijeenkomsten geldt een aantal basisregels die met name samenhangen met de omgang met elkaar. De kernwaarden bij deze spelregels zijn:

Elkaar accepteren zoals men is
Respect hebben voor elkaars ideeën
Elkaar laten schitteren in de scènes

Deze kernwaarden komen tot uiting in regels zoals: wat een ander inbrengt in een scène altijd accepteren en feedback positief en opbouwend formuleren. Centraal staat ook het verwelkomen van nieuwelingen en ervoor zorg dragen dat zij zich op hun gemak voelen. De deelnemers krijgen hierin een actieve rol en worden ook gestimuleerd om mee te denken hoe zij dit kunnen bewerkstelligen.

In de oefeningen wordt veel aandacht besteed aan het herkennen en ombuigen van negatieve rolpatronen en groepsdynamische processen

die gebruikelijk zijn in straatgroepen, zoals stoere, schreeuwerige rollen (onder meer uit de onder jongeren populaire misdaadfilm Scarface), statusmechanismen (competitie, aftroeven), weerbaarheid (leren nee zeggen), een positieve instelling in plaats van elkaar ontmoedigen, initiatief nemen tot stappen uit nieuwsgierigheid naar het onbekende met alle risico's van dien en verantwoordelijkheid nemen voor een goed groepsproces zoals het inwerken van een nieuweling.

§ 2. Verloop trainingscursus

In het huidige effectonderzoek is gekeken naar vier trainingscursussen voor verschillende groepen. Het gaat om de volgende groepen:

Najaar 2012: een groep tieners uit buurthuis Transvaal

Begin 2013: een groep gevorderden in Club Jaco

Begin 2013: een groep beginners in Club Jaco

Voorjaar 2013: een groep tieners uit buurthuis Transvaal

De opbrengsten en ervaringen van de tienergroep van najaar 2012 is retrospectief beschreven en geanalyseerd. Van de overige drie groepen is een nul- en eindmeting gerealiseerd en is een groot aantal bijeenkomsten bijgewoond. Voor alle vier de groepen zal een beschrijving worden gegeven van het verloop van de cursus.

Tieners buurthuis Transvaal (najaar 2012)

De trainingscursus bestond uit 10 bijeenkomsten. Het ging om een groep tieners van 13 tot 15 jaar, voornamelijk met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond maar er waren ook twee deelnemers van Turkse komaf. Ze komen uit de Transvaalbuurt. Ze zijn geselecteerd door de jongerenwer-

ker omdat hij inschatte dat zij de cursus goed konden gebruiken. Daarbij hebben overwegingen meegespeeld als lastig gedrag, spanningen thuis en problemen op straat. Het gaat om 10 jongeren, gekozen uit een groep van 20, waar nodig iets mee moest gebeuren. Deze buurtjongeren volgen hoofdzakelijk VMBO onderwijs en houden zich op straat veel op in groepen die overlast veroorzaken. De jongeren vinden theater leuk, het past bij de puberteit, en ze barsten van de positieve energie. Improvisatietheater sluit op de één of andere manier aan bij hun dagelijkse belevingswereld. De training werd gegeven door twee trainers van Improbattl en de jongerenwerker. In het begin vertoonden de jongeren geen weerstand maar keken wel de kat uit de boom. De eerste bijeenkomst ging over seks, om maar meteen alle mogelijke grappen en grollen de revue te laten passeren. Jongeren kunnen dan ook zien hoever ze kunnen gaan. De eerste vier lessen werd er nog veel door elkaar gepraat en ging het luisteren moeizaam, ook naar de trainer toe. De lessen daarna was de communicatie beter, zowel tussen de groep en de trainers als tussen deelnemers onderling. De motivatie van de deelnemers was hoog en na verloop van tijd kostte het de trainers steeds minder energie om de groep te begeleiden. De jongeren raakten gehecht aan de trainers, waren geconcentreerd en speelden met veel fantasie.

Beginners Club Jaco

Begin 2013 is een trainingscursus gestart voor een gemengde groep van gevorderde deelnemers en beginners in Club Jaco. De groep breidde zich steeds verder uit waardoor het aantal deelnemers op een gegeven moment te groot werd. Daarnaast ontstond er ook lichte wrijving vanwege het grote leeftijdsverschil en verschil in ervaring met improvisatietheater. Daarom is uiteindelijk besloten om een splitsing te maken tussen een beginnersgroep van hoofdzakelijk tieners en een gevorderde groep van iets oudere jongeren.

De beginnersgroep bestond uit ongeveer 15 deelnemers met verschillende achtergronden. Een aantal tieners hadden zich individueel bij de cursus aangesloten en anderen namen deel als vriendengroep. Na een aantal bijeenkomsten heeft zich een incident voorgedaan dat van invloed is geweest op het verdere verloop van de trainingscursus. Op het moment dat de trainers wilden starten met één van de bijeenkomsten, kwam een groep Marokkaanse tieners schuilen in het jongerencentrum tegen de kou. Zij konden alleen blijven als zij mee zouden doen aan de trainingssessie, maar omdat zij aangaven dit niet te willen, moesten zij weer vertrekken. Uiteindelijk kwamen zij terug naar binnen en zeiden toch mee te willen doen. Ze begonnen echter zeer verstorend gedrag te vertonen en brachten een negatieve sfeer in de groep. Andere deelnemers werden vervelend benaderd, uitgescholden en gepest en ook naar de trainers gedroegen zij zich negatief. Er was geen veilige omgeving meer voor de andere deelnemers die verder niemand kenden en voor wie het spannend was zonder de veiligheid van onderdeel te zijn van een groep. Uiteindelijk ging ook een groepje aanwezige meiden over de schreef, er werd iets tegen het hoofd gegooid van één van de trainers, waarop de training is stopgezet. De situatie is geëscaleerd en zowel het groepje meiden als de Marokkaanse jongens moesten vertrekken en zijn uitgesloten van deelname aan het vervolg van de trainingscursus.

Na dit incident bleef een klein aantal deelnemers over, aangezien naast de weggestuurde jongeren ook andere jongeren wegbleven omdat zij zich niet meer op hun gemak voelden. Een deel van hen is een aantal weken later weer ingestroomd of doorgestroomd naar de gevorderde groep. Na analyse van het incident is de escalatie waarschijnlijk te wijten aan de combinatie van hechte vriendengroepen en individuen binnen één deelnemersgroep. Dit zorgde voor een negatieve groepsdynamiek en een omgeving waarin een deel van de deelnemers zich niet op zijn gemak

voelde. Uiteindelijk is met de overgebleven jongeren opnieuw een veilige omgeving gecreëerd waarin de deelnemers op een positieve manier aan de slag gingen met improvisatietheater.

Gedurende de trainingscursus zijn een aantal optredens verzorgd waarbij deelnemers ervaring hebben opgedaan met het spelen voor een daadwerkelijk publiek.

Gevorderden Club Jaco

Na een aantal gezamenlijke trainingsbijeenkomsten met beginners, is een groep gevorderden afgesplitst en verder gegaan met de trainingscursus in Club Jaco. Het gaat om een groep over het algemeen wat oudere jongeren die in veel gevallen op een of andere manier beschadigd zijn, zich geïsoleerd voelen in hun milieu, gepest zijn of zich anderszins buitenstaander voelen. Dit gevoel buitenstaander te zijn verbindt de deelnemers tot een groep. Deze jongeren zijn al langere tijd bij Improbattle betrokken, variërend van krap een jaar tot ruim drie jaar aan ervaring. In de sessies is dan ook meer diepgang mogelijk, de deelnemers durven geleidelijk aan op een constructieve manier kritisch naar elkaar te zijn. Er wordt veel geëvalueerd waarbij deelnemers een sterke neiging hebben scherp te analyseren wat er gebeurt. Een aantal gevorderde deelnemers hebben de ambitie carrière te maken in de theatersport. Voor hen is binnen Improbattle ook ruimte om ervaring op te doen in het ondersteunen en geven van trainingssessies als assistent trainer.

Doordat deelnemers al verder zijn gevorderd is er iets meer aandacht voor speltheorie en draait het naast de beleving van een oefening ook om de mechanismen die er vanuit gaan. Analyse van de werkmethoden komt dan ook meer aan bod dan bij de beginnerscursus.

Trainers valt op dat in vergelijking met andere theatersportgroepen de deelnemers van Improbattle extra energiek en zelfbewust zijn.

De gevorderde deelnemers hebben gedurende de trainingscursus verschillende voorstellingen opgevoerd en optredens verzorgd.

Tienerstraatgroep buurthuis Transvaal (voorjaar 2013)

Eind mei 2013 is van start gegaan met een trainingscursus Improbattle voor een groep tieners uit de Transvaalbuurt. Het gaat om een groep Marokkaans-Nederlandse jongens van 14-16 jaar. Zij vormen een hechte groep vrienden die elkaar al lange tijd kennen. Er zijn zes bijeenkomsten gepland die nog voor de start van de zomervakantie moeten plaatsvinden. Ondanks bedenkingen van zowel trainers als jongerenwerkers met betrekking tot de tijdsplanning en de duur van de cursus, is toch besloten nog voor de zomervakantie van start te gaan. Na een eerste start waarbij de jongeren kennismaken met de methodiek van Improbattle, blijkt dat de groep zich regelmatig weerspanning opstelt en storend gedrag vertoont tijdens de bijeenkomsten. Er is veel onrust, jongeren zijn meer bezig met elkaar dan met de inhoud van de training en zij gedragen zich uitdagend of onverschillig. Uiteindelijk leidt dit gedrag tot een escalatie tijdens een trainingssessie waarbij de vaste jongerenwerker niet aanwezig is en bovendien een minder ervaren trainersduo voor de groep staat. De jongeren gingen hierbij over de schreef met negatief en uitdagend gedrag waardoor de trainers zich bedreigd voelden en de training hebben stopgezet. Na gesprekken tussen de vaste jongerenwerker en de jongeren heeft men een week later toch doorgezet met de cursus. De rust was toen weer wat wedergekeerd en voorzichtig zijn de oefeningen hervat. Vanwege het mooie weer is de groep voor een daaropvolgende bijeenkomst niet komen opdagen. De bedoeling was om na de zomervakantie de twee gemiste sessies in te halen, maar dit is niet gerealiseerd. In totaal zijn er uiteindelijk vier trainingssessies geweest.

Rol en taakverdeling jongerenwerk en trainers

De trainers van Improbattle zijn verantwoordelijk voor het primaire proces van de trainingscursus. Zij verzorgen de voorbereiding en uitvoering van de verschillende werkvormen in de trainingssessies en begeleiden de jongeren in de ontwikkelingsgang die zij hierbij doormaken. Parallel daaraan hebben jongerenwerkers van Dynamo op de achtergrond een belangrijke ondersteunende functie. Zeker bij de start van de trainingscursus als de trainers nog een band met de jongeren moeten opbouwen, is deze rol van groot belang. Door hun aanwezigheid bij de sessies kunnen zij de groepsdynamiek en daarmee het verloop van de bijeenkomsten positief beïnvloeden. Jongerenwerkers spreken deelnemers dan aan op hun gedrag, fungeren als positief rolmodel in de trainingssituatie maar bieden ook uitkomst bij het vertolken van bepaalde opdrachten of spelregels die de deelnemers niet direct begrijpen. Daarnaast begeleiden zij jongeren in het proces van het aanleren van de benodigde sociale vaardigheden door ook buiten de bijeenkomsten aandacht te hebben voor het bevorderen van positief gedrag en te corrigeren op negatieve omgangsvormen. De huisregels van het jongerencentrum zijn hierbij ondersteunend. Zo is er een constante beïnvloeding van de deelnemers op sociale vaardigheden en krijgen zij via verschillende kanalen informatie over hoe zij zich constructief kunnen gedragen.

§ 3. Drie praktijkvoorbeelden

Om een beeld te schetsen van de type oefeningen die in de trainingscursus worden gedaan en de processen die dat teweeg brengt, worden drie praktijkvoorbeelden gegeven van een trainingsbijeenkomst. Voor ieder van de drie groepen die geobserveerd zijn, is een bijeenkomst beschreven.

Beginners Club Jaco: Bijeenkomst 010 - 19.03.2013

Er zijn vandaag 7 deelnemers: 2 meisjes en 5 jongens

Handen en voeten

Een team van 6 personen moet de volgende opdracht realiseren: 7 handen op de grond en 1 been. De rest van de benen en handen mogen de grond niet raken. Er ontstaat discussie over de aanpak, sommigen nemen duidelijk de leiding. Iedereen wil direct aan de slag met dingen proberen, maar één deelnemer geeft aan dat ze er eerst even over na moeten denken. Het is een fysieke oefening, iedereen begint met handstanden. Één deelnemer coördineert: een aantal jongens hier op de grond op handen en knieën en dan andere deelnemers op hun rug. Maar knieën tellen ook als been, dus dat mag niet. Er moet veel worden gecommuniceerd. Het is een echte samenwerkingsoefening. Zo volgen er een aantal opdrachten: 6 handen, één voet, 5 voeten en 2 handen, etc.

Blinde geleiden

De groep wordt ingedeeld in tweetallen. Ze beslissen samen wie nummer 1 en wie nummer 2 is. Vervolgens moet nummer 1 zijn ogen dichtdoen en de hand plat gestrekt houden met de palm naar beneden. Nummer 2 gaat nummer 1 leiden via die handpalm: zij plaatsen hun handen andersom, zodat de handpalmen elkaar raken. Nummer 1 met de ogen dicht en nummer 2 als begeleider lopen zo een tijdje door de ruimte heen. Nummer 2 moet ervoor zorgen dat nummer 1 nergens tegen aan botst. Voor nummer 1 is dit best spannend: je moet volledig op de ander vertrouwen en hebt geen idee waar je naartoe loopt. Na een paar minuten zegt de trainer 'stop' en mag nummer 1 zijn/haar ogen opendoen. De trainer vraagt of zij wisten dat zij op die plek waren. Bijna iedereen had het gevoel op een hele andere plek in de ruimte te zijn. Daarna worden de rollen omgedraaid, zodat iedereen een keer blinde en een keer geleider is geweest.

De trainers leggen de connectie met het theater. Ook bij het spelen van een scène ben je soms blind: het is improviseren en je weet niet waar het naartoe gaat, je bent afhankelijk van je medespeler. Je moet dan vertrouwen in elkaar hebben.

Vrije val

Vier deelnemers gaan twee aan twee tegenover elkaar staan. Één van de andere deelnemers gaat met zijn rug naar hen toe staan, doet zijn ogen dicht en moet zich achterover laten vallen in de vrije ruimte tussen de vier deelnemers in. Deze vier deelnemers moeten hem opvangen. Voor sommigen is het heel moeilijk, zij durven zich niet naar achter te laten vallen, kunnen dit lichamelijk niet loslaten. Anderen hebben er juist plezier in en willen nog een keer en willen een diepere val maken. Één van de jongens is klein van stuk, als hij aan de beurt is om te vallen gaan de 'vangers' als grapje op hun knieën zitten. Er wordt veel gelachen, de sfeer is heel goed. Dergelijke grappes zijn geen probleem omdat duidelijk is dat het niet verkeerd bedoeld is. De omstanders moedigen de 'valler' aan: 'je kan het', 'maak je geen zorgen, we vangen je op', maar er worden ook grappes gemaakt zoals: 'moet ik je een duwtje geven?'. Alle deelnemers komen aan de beurt om te vallen en te vangen.

Jonassen

Één van de deelnemers moet op de grond gaan liggen met de armen langs het lichaam. De andere zes moeten de deelnemer gezamenlijk optillen en vervolgens jonassen. Eerst omhoog en dan naar beneden. Er is veel hilariteit, er wordt gelachen en iedereen heeft duidelijk plezier in de oefeningen. Er moet worden overlegd en afgeteld tot het punt dat ze samen in één keer de deelnemer omhoog tillen. Iedereen komt aan de beurt. Er worden grappes gemaakt. De langste jongen moet worden opgetild en één van de jongens zegt: 'Ik vrees voor zijn leven'. Ook over de kleinste

jongen worden grapjes gemaakt, maar weer op een manier waaruit de acceptatie voor elkaar blijkt. De sfeer is goed.

Moordenaar

Één deelnemer gaat naar de gang, de rest komt in een kring bij elkaar. Uit één van hen wordt straks een 'moordenaar' gekozen. Deze persoon kan door middel van een knipoog de andere deelnemers vermoorden. De deelnemer op de gang moet in het midden van de kring gaan staan en weet niet wie de moordenaar is. Hij moet goed kijken en mag dan één keer raden wie de moordenaar is. De deelnemers die vermoord worden mogen dit op een theatrale manier doen. Sommige deelnemers willen heel graag de moordenaar zijn. Er wordt op fluisterton gesproken zodat de deelnemer op de gang niks kan horen. Er is een spannende, samenzweerderige sfeer en sommigen kunnen hun lachen nauwelijks inhouden. De oefening wordt twee keer herhaald met telkens een andere deelnemer die de gang op gaat en een nieuwe moordenaar. Daarna volgt een variant op het spel: iedereen staat in een kring (niemand op de gang) en heeft zijn ogen dicht. Vervolgens tikt de trainer iemand op de schouder en die persoon is de moordenaar. Niemand weet dus wie de moordenaar is, behalve diegene zelf. Er wordt volop gelachen want de geselecteerde moordenaar begint heel opvallend en overdreven te knipogen naar één van de deelnemers waardoor iedereen het meteen in de gaten had.

Van wie is het verhaal?

Deelnemers krijgen de opdracht om tweetallen te maken. Twee bevriende deelnemers willen direct samen gaan, maar de trainer grijpt in en geeft aan dat hij tweetallen wil die elkaar nog niet echt kennen. De tweetallen moeten zich verspreiden over de ruimte zodat zij alleen elkaar kunnen horen. Het tweetal kiest wie van hen nummer 1 en wie nummer 2 is. Nummer 1 vertelt een verhaal aan nummer 2 over het moment waarop hij

of zij zich het ergst heeft geschaamd, de bedoeling is om zoveel mogelijk details hierover te vertellen. Daarna vertelt nummer 2 aan nummer 1 zijn moment van schaamte. Vervolgens moet het tweetal gezamenlijk één van de verhalen uitkiezen die zij gaan voordragen aan de groep. Zij moeten dit beide voordragen alsof het hun eigen verhaal is, het publiek (de overige deelnemers) moet dan raden bij wie het verhaal echt hoort. Ieder tweetal vertelt dus twee keer hetzelfde verhaal: door beiden één keer. Daarna moet het publiek achter de persoon gaan staan van wie zij denken dat het verhaal is. Vervolgens moet het publiek uitleggen waarom zij denken dat het verhaal bij die persoon hoort.

Familieportret

Vier deelnemers nemen de vloer. Zij moeten samen een familieportret uitbeelden. Één van hen stapt uit de 'foto' en vertelt aan het publiek wie de familie is. In de eerste set is het de bedoeling dat er alleen maar positieve verhalen worden verteld: het is een perfecte familie. Één voor één vertellen de deelnemers uit het portret door op het verhaal dat al staat over hun familie. Telkens verzint iemand er weer een extra stukje bij. Het is dus belangrijk dat de deelnemers goed luisteren naar wat de ander al heeft verteld zodat het plaatje klopt. Daarnaast blijkt het moeilijk te zijn als de eerste deelnemer direct al zoveel bedenkt dat de rest weinig meer kan aanvullen. Als je hoog inzet is het moeilijk om op te bouwen. Bij improvisatie zorg je samen voor de scène, dus ook als iemand anders een foutje maakt dan pakt een ander het weer op. In de oefening kwam dit duidelijk naar voren toen één van de deelnemers zich vergiste in de familierelatie, de volgende deelnemer loste dit weer op door te improviseren. Het publiek is stil en kijkt aandachtig naar hoe de anderen de scène spelen. Er is heel veel aandacht voor elkaar. Iedereen doet actief mee en is geconcentreerd. Een aantal deelnemers is af en toe te veel bezig met zijn telefoon, en zij worden hierop gewezen door de trainer.

Daarna wordt er nog een portret gedaan, maar nu mogen de jongeren een negatieve beschrijving over de familie geven. Een deel van hen gaat hier helemaal in op, ze leven zich in in hun rol en zijn creatief in het verzinnen van situaties en vertellen enthousiast. De fantasierijkheid springt er vanaf. Andere jongeren hebben juist moeite met de negatieve insteek.

Afsluiting

De trainer snijdt tot slot nog één onderwerp aan: er zijn regelmatig nieuwe mensen bij die het spannend vinden en de routine nog niet kennen, de groep nog niet kennen, hoe kunnen wij deze nieuwe mensen welkom heten? De jongeren komen met ideeën en zijn betrokken: wij moeten als deelnemers op hen af stappen en ons voorstellen, we kunnen ook een werkvorm doen waarbij we samen iets doen en hen een beetje helpen, bijvoorbeeld □de taxi□.

Als afscheid doen de jongeren met zijn allen de vuurpijl: iedereen staat in een kring met één gestrekte hand naar het centrum (een soort hand in de pot). Dan □pingelen□ met de handen en als klap op de vuurpijl de handen in de lucht gooien met een yell. De oefening straalt groepsgevoel uit en zorgt voor een positieve afsluiter.

Gevorderden Club Jaco: Bijeenkomst 008 - 05.03.2013

De bijeenkomst begint met 'Zoef-Boink-Pow' waarbij alle deelnemers in een cirkel staan. De oefening kan op verschillende manieren worden uitgevoerd en de deelnemers oefenen een aantal variaties. Centraal staat dat er een beweging met een geluid wordt gemaakt en wordt 'doorgegeven' aan een ander in de cirkel. De mogelijke bewegingen zijn: Zoef (met een zoef-geluid een zwaai doorgeven aan de buurman in de cirkel), Boink (Met een boink-geluid de Zoef in omgekeerde richting terugsturen), en

Pow Pow (de beweging door middel van een schietgebaar doorsturen naar een deelnemer aan de overkant van de kring, die de zoef dan overneemt en weer doorstuurt).

Loepoefening

Deelnemers lopen door elkaar in de ruimte en kijken om zich heen. De trainer geeft hen achtereenvolgens verschillende opdrachten. Loop door de groep, sta stil, sluit ogen en:

Wijs naar iemand met bril

Wijs naar iemand met haarband

Wijs naar iemand die loopt op blote voeten

Wijs naar de ladder in de ruimte

Geef met vingers in de lucht aan hoeveel vrouwelijke deelnemers er zijn

Wijs naar de uitgang

Sprookje er was eens

Na een openingszin doet elke deelnemer een duit in het zakje. De structuur van het verhaal is:

1. Er was eens...

2. Zoals elke dag...

3. En toen

4. En toen

5. En sinds die dag

6. Sluit af met een moraal

Voorbeeld: Er was eens een haarband. En zoals elke dag leefde hij zijn leven op zijn kasteel. Totdat op een dag het kasteel werd aangevallen.

En toen voelde hij zich onveilig. En toen ging hij naar een nieuw huis. En sinds die tijd verblijft hij daar gelukkig. Moraal: doe je haren altijd goed.

Energizer

Om de deelnemers scherp te houden wordt een fysieke oefening gedaan die energie opwekt maar tegelijkertijd als een uitlaatklep van energie kan werken. Eerst moeten deelnemers hun linkerarm en linkerbeen tegelijkertijd optrekken en dit 16 keer snel achter elkaar doen, dan hetzelfde voor rechterarm en -been. Vervolgens de handeling herhalen maar armen en benen 8 keer opheffen, dan 4 keer, dan 2 keer en dan één keer.

Na de energizer wordt dezelfde oefening voortgezet. Het sprookje gaat als volgt: Er was eens een klein meisje, dat elke dag werd opgehaald door haar vader. Toen ging ze groeien, omdat ze dat graag wilde. Ze werd langer dan 2.30 meter. En toen was ze geen klein meisje meer. Ze voelde zichzelf ongelukkig. En sinds die dag begon ze weer te krimpen. Moraal: wees blij met wie je bent.

Alledaagse situaties waarin niet zoveel gebeurt

Drie deelnemers spelen bouwvakkers die bezig zijn met de aanleg van elektra in huis zonder veel te zeggen. De een draait schroeven in een muur en de ander is bezig met een stopcontact. Tekst: Straks bakkie doen? Heb jij pluggen? Ja, in die kist daar.

Bij deze impro-oefeningen gaat het erom de relatie tussen mensen uit te drukken.

Tieners Transvaalbuurt (voorjaar 2013): Bijeenkomst 001 - 02.06.2013
Aanwezig zijn 9 jongeren en 3 trainers.

Gestart wordt met enkele warming-up oefeningen:

1. Naar een groepslid wijzen en dan je naam laten roepen.
2. Naar elkaar wijzen en dan een vrucht noemen

3. Naar elkaar wijzen en dan naam en vrucht opzeggen

Één van de trainers legt kort de spelregels uit van Improbattle.

1. Je mag fouten maken
2. Je mag elkaar geen lul noemen
3. Laat elkaar stralen

Een andere trainer voegt daar aan toe: het is belangrijk dat je elkaar tijdens het spelen aankijkt.

Annemaria Koekoek, maar dan anders

De eerste oefening is een samenwerkingsoefening met als bedoeling dat één van de deelnemers de sleutel pakt en doorgeeft naar achteren, zonder dat de eigenaar van de sleutel dat ziet. Het gaat om slim samenwerken. Als je gezien wordt bij het pakken van de sleutel of bij een beweging dan begint het spel opnieuw.

Status

Het gaat om een statusspel dat wordt gespeeld op de manier van Annemaria Koekoek. Het doel is omgezet van het pakken van de sleutel naar het niet aankijken van een leider met een hogere status. De leider die de andere deelnemers verwaand vindt of arrogant, mag ze als een dictator terugsturen zonder commentaar. Een variant hierop is dat door de leider ook een keuze wordt gemaakt van de meest onderdanige deelnemer.

Uitbeelden

De opdracht is om gezamenlijk als groep een voorwerp uit te beelden. De deelnemers hebben hier telkens vijf seconden voor. Voorbeelden van voorwerpen zijn: een vliegtuig, een mandarijn, een trein, een glijbaan, een krokodil, een kaarsje, een schooltas, een ladder, een piano, een ventilator, een strippaal.

Doventolk

In de laatste oefening wordt een persoon geïnterviewd voor een publiek van dove mensen. Één van de deelnemers vertaalt als doventolk het interviewgesprek aan het publiek. Allereerst wordt een interview gehouden met een specialist in sokken breien. Het interviewgesprek loopt als volgt:

Dames en heren, het is weer maandag. Tijd voor 'Vraag maar raak'. Onze gast Pauline P. is specialist in sokken breien. Hoe ben je daar eigenlijk toe gekomen? Ik zag het op tv, ben het gaan proberen en dat ging goed. Ik was 12 toen ik ermee begon, ik heb er nu veel les in gegeven en weet er nu alles van. Heb je ook zweetvoeten? Nee, want ik maak mijn eigen sokken. Brei je ze in verschillende kleuren? Jazeker, ik brei 20 paar per dag. Je kunt ze kopen via mijn site: zelfgebreidesokken.nl. Hartelijk dank.

Gedurende het gesprek is het de taak van de doventolk om de zinnen in het interview uit te beelden. Vervolgens wordt de oefening herhaald maar met een ander gesprek: een interview met een begrafenisondernehmer. Het interviewgesprek loopt als volgt:

Dit is de show van 18 uur en we gaan nu spreken met een expert van een van de grootste begrafenisondernemingen in ons land. Bijzonder aan het beroep van begrafenisondernehmer is dat je elke dag dode mensen ziet in een bepaalde pose. Krijg je daar geen trauma van? Nee, want je raakt afgestompt. Het gaat om huisvrouwen, kantoormensen en ongelukkigen die uit het raam zijn gesprongen. Vergt dat niet te veel medeleven? Nee, maar in één geval heb ik wel iets gevoeld bij een huilende man die zijn derde broer was verloren. Op mijn 16e wist ik al bij de aanblik van zes dode vogeltjes dat ik begrafenisondernehmer wilde worden. Wil je op je eigen begraafplaats komen te liggen later? Nee, ik wil privé en werk

gescheiden houden.

Hoofdstuk 3. Casus gevorderden

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een casestudy beschreven van een groep gevorderden die heeft deelgenomen aan de trainingscursus Improbattle. Het gaat om een groep deelnemers die al gedurende een langere periode, variërend van een jaar tot meerdere jaren, betrokken zijn bij deze trainingscursus. Allereerst gaan we in op de achtergronden van de doelgroep met betrekking tot persoonlijke kenmerken en het thuismilieu en vrijetijdspatroon van de deelnemers (§ 1). Vervolgens worden de waargenomen effecten beschreven door in te gaan op de resultaten van de Child Behavior Checklist (§ 2) en een analyse van de meer kwalitatieve inzichten (§ 3). Tot slot staan we stil bij inzichten uit interviews met trainers en jongerenwerkers (§ 4).

§ 1. Achtergronden

In de periode januari - mei 2013 zijn interviews gehouden met ruim 20 jongeren. We gaan in dit hoofdstuk in op 9 deelnemers van de gevorderden groep bij wie een volledige nul- en eindmeting heeft plaatsgevonden.

Leeftijd en sekse

De geïnterviewde deelnemers variëren in leeftijd, maar de meerderheid is 18 jaar of ouder. Het gaat om één jongere van 16 jaar, twee jongeren in de leeftijdscategorie 18-20 jaar en zes jongeren van 21 jaar of ouder (zie Tabel 1). Onder de geïnterviewde deelnemers zijn vier jongens en vijf meisjes (zie Tabel 2).

Tabel 1. Deelnemers naar leeftijdscategorie (N=9)

Leeftijdscategorie	Aantal
12-14 jaar	-
15-17 jaar	1
18-20 jaar	2
21 jaar en ouder	6

Tabel 2. Deelnemers naar sekse (N=9)

Sekse	Aantal
Meisjes	5
Jongens	4

Etnische herkomst

Met betrekking tot de etnische herkomst van de geïnterviewde deelnemers blijkt dat het gaat om een diverse groep. Dit is terug te zien in Tabel 3. Zowel autochtone jongeren als jongeren met een Surinaamse of gemengde etnische achtergrond nemen deel aan Improbattle.

Tabel 3. Deelnemers naar etnische herkomst (N=9)

Etnische herkomst	Aantal
Autochtoon	4
Surinaams	2
Gemengd	3

Opleidingsniveau

In Tabel 4 is een overzicht opgenomen van het opleidingsniveau van de deelnemers. Hieruit blijkt dat de deelnemers een relatief gevarieerde scholingsachtergrond hebben. Ongeveer de helft van hen volgt onderwijs op havo/vwo of HBO/WO niveau (N=4). Een aantal jongeren volgt speciaal onderwijs of heeft dit gevolgd. Één jongere zit in het laatste jaar van het VMBO en één jongere heeft zijn VMBO-diploma behaald en is nu niet bezig met onderwijs.

Een aanzienlijk deel van de deelnemers ervaart problemen op school. Het gaat onder andere om behoefte aan studiebegeleiding, lage cijfers, voortijdig stoppen met een vervolgopleiding en gebrek aan concentratie door ADHD.

Tabel 4. Deelnemers naar opleidingsniveau (N=9)

Opleidingsniveau	Aantal
Speciaal onderwijs	3
VMBO/MBO	2
Havo/vwo	2
HBO/WO	2

Ongeveer de helft van de gevorderde deelnemers is schoolgaand (zie Tabel 5). Twee jongeren hebben hun opleiding afgerond of zijn voortijdig gestopt en hebben nu een baan. Drie jongeren gaan niet naar school en hebben ook geen baan, twee van hen hebben een Wajong uitkering. Het merendeel van de deelnemers heeft tijdens de nulmeting geen bijbaan, een aantal hebben eerder wel een bijbaan gehad.

Tabel 5. Deelnemers naar aantal schoolgaand of werkend (N=9)

Dagbesteding	Aantal
School	4
Werk	2
Geen van beide	3

Vrijtijds patroon

Alle deelnemers zijn bezoekers van Club Jaco. Naast de cursus Improbat-tle doen veel jongeren ook andere activiteiten in het jongerencentrum. De meerderheid van de jongeren heeft dan ook een actieve vrijetijdsbesteding. Veel van hen zijn bezig met culturele activiteiten op het gebied van o.a. muziek en theater. Een deel besteedt de vrije tijd aan sporten, onder meer voetbal en turnen. Slechts een paar jongeren zijn ten tijde van de nulmeting minder actief in hun vrije tijd, zij hangen veel op straat en zijn geen lid van een vereniging.

Thuismilieu

Een groot deel van de deelnemers woont thuis bij zijn of haar ouders. Een aantal jongeren die over een Wajong uitkering beschikken, hebben huisvesting via een begeleid wonen traject.

Meerdere deelnemers hebben te maken met problemen in de thuissituatie. Het gaat onder andere om moeilijk contact met ouders en huiselijk geweld. In deze gevallen is Bureau Jeugdzorg bij hulpverlening betrokken.

Problemen

De geïnterviewde deelnemers hebben te maken met verschillende moeilijkheden in hun eigen situatie of binnen hun omgeving. Allereerst zijn

er meerdere deelnemers met een lichamelijke handicap of een mentale stoornis zoals ADHD of een psychotische stoornis. Daarnaast zijn er deelnemers met een lichter niveau van psychische en/of gezondheidsproblemen.

Meerdere deelnemers geven aan moeilijkheden te ervaren op het sociale vlak. Het gaat dan zowel om gevoelens van isolatie, moeite met aansluiting vinden bij leeftijdgenoten als meer externaliserende vormen van sociale incompetentie (o.a. agressie, regels overtreden, pesten). Andere moeilijkheden waarmee de geïnterviewde deelnemers te maken hebben zijn schoolproblemen, problemen op het gebied van alcohol en drugs, schulden, en huisvesting. Een aantal jongeren maakt deel uit van een vriendengroep die in aanraking is gekomen met de politie. Het gaat dan vooral om gevallen van overlast en lichte criminaliteit.

Type woonbuurt

Een ander aspect met betrekking tot de achtergronden van de initiatiefnemers is het type buurt waar zij wonen. Een indicatie hiervan kan worden gegeven door de woonbuurt te categoriseren met betrekking tot de inkomensverdeling van de huishoudens. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft voor alle wijken en buurten van de gemeentes in Nederland de percentages voor huishoudens met lage en hoge inkomens geregistreerd.⁶ De woonbuurten van de deelnemers zijn geanalyseerd op deze percentages en vervolgens vergeleken met het landelijk gemiddelde. Uit deze analyse blijkt dat net iets meer dan de helft van de deelnemers in buurten wonen met relatief veel huishoudens met lage inkomens en weinig huishoudens met hoge inkomens (N=5). Vier deelnemers wonen in

⁶ Onder huishoudens met een laag inkomen wordt verstaan een besteedbaar inkomen onder de €25.100,- per jaar. Een hoog inkomen betreft een besteedbaar jaarinkomen van €46.500,- of meer. De landelijke cijfers voor lage en hoge inkomens in 2010 zijn 40% tegenover 20%.

buurten met relatief veel huishoudens met hoge inkomens, zie ook Tabel 6.

Tabel 6. Initiatiefnemers naar inkomensverdeling woonbuurt (N=9) in 2011.

Bron: CBS Statline

Woonbuurt	Aantal
Bovenmodaal	4
Beneden modaal	5

§ 2. Sociaal-emotionele vaardigheden

De sociaal-emotionele ontwikkeling van de deelnemers is uitgebreider in beeld gebracht met behulp van de CBCL-vragenlijst (Child Behavior Checklist). Deze test oordeelt over acht probleemgebieden van sociaal-emotioneel functioneren van de leerling, namelijk teruggetrokken gedrag, somatische klachten, angstig/depressieve kenmerken, sociale problemen, denkproblemen, aandachtsproblemen, overtreden van regels en agressiviteit. Daarnaast wordt een 'overall' score gegeven voor internaliserend gedrag, voor externaliserend gedrag en voor de totaliteit van alle problemen op voorgenoemde gebieden. De schaal internaliserende problemen bestaat uit de items teruggetrokken gedrag, somatische klachten en angstig/depressief. De schaal externaliserende problemen bestaat uit de items delinquent gedrag en agressief gedrag.

Deze test is ingevuld door jongeren zelf (YSR) op twee momenten: aan het begin van hun deelname aan de cursus Improbattle (nulmeting) en nogmaals nadat zij enige tijd deelnamen aan de cursus (nameting). Daarnaast hebben trainers voor alle deelnemers een test ingevuld (TRF), zowel bij de start van de cursus als een aantal maanden later.

In Tabel 7 zijn de gemiddelde scores van trainers weergegeven en in Tabel 8 zijn de gemiddelde scores op basis van zelfrapportage opgenomen. Uit beide tabellen blijkt dat de sociaal-emotionele problemen bij de deelnemers zijn afgenomen. Dit blijkt zowel uit zelfrapportage die een afname in scores van 57.4 naar 53.6 laten zien, als uit de rapporten van trainers die een grotere afname rapporteren (van 57.1 naar 47.3). Als we nader ingaan op de twee categorieën van subschalen blijken trainers vooral een afname van geïnternaliseerde problemen te rapporteren (van 60.8 naar 49.1). Met betrekking tot individuele subschalen gaat het om een afname op de schalen somatische klachten, angstig/depressief en overtreden van regels.

Jongeren zelf rapporteren juist een sterkere afname van geëxternaliseerde problemen (van 54.6 naar 52.2). Gefocust op de individuele subschalen gaat het vooral om een afname in denkproblemen, aandachtsproblemen en agressiviteit.

Tabel 7. Gemiddelde scores⁷ CBCL gedragstest afgenomen tijdens een voormeting en nameting bij trainers (TRF) m.b.t. alle geïnterviewde gevorderde deelnemers (N=9) in de periode januari - juli 2013

Problemen	Voormeting	Nameting	Vershil
Teruggetrokken gedrag	57.2	52.4	-4.8
Somatische klachten	59.7	50.0	-9.7
Angstig /depressief	61.4	54.3	-7.1
Sociale problemen	60.0	54.9	-5.1
Denkproblemen	59.1	55.1	-4.0
Aandachtsproblemen	55.6	51.4	-4.2
Overtreden van regels	59.3	52.6	-6.7
Agressiviteit	54.9	52.9	-2.0
Geïntern. problemen	60.8	49.1	-11.7
Geëxtern. problemen	55.3	49.1	-6.2
Totaliteit problemen	57.1	47.3	-9.8

⁷ De getallen van de voor- en nameting geven een score weer van de mate waarin er zich problemen voordoen op de verschillende gebieden. Deze scores zijn gebaseerd op een uitgebreide vragenlijst. Voor ieder gebied geldt dat een score van 50 gelijk staat aan de zogenaamde normgroep. Hoe hoger de score, hoe hoger het probleemgedrag op het betreffende gebied. Een afname van de scores tussen voor- en nameting staat gelijk aan een afname in probleemgedrag. Een toename in de scores tussen voor- en nameting komt overeen met een toename in probleemgedrag.

Tabel 8. Gemiddelde scores⁸ CBCL gedragstest afgenomen tijdens een voormeting en nameting bij deelnemers (YSR) m.b.t. alle geïnterviewde gevorderde deelnemers (N=9) in de periode januari - juli 2013

Problemen	Voormeting	Nameting	Vershil
Teruggetrokken gedrag	55.9	55.2	-0.7
Somatische klachten	52.9	56.6	+3.7
Angstig /depressief	57.1	55.6	-1.5
Sociale problemen	58.1	57.2	-0.9
Denkproblemen	62.3	55.3	-7.0
Aandachtsproblemen	61.3	56.6	-4.7
Overtreden van regels	59.2	58.1	-1.1
Agressiviteit	54.2	51.2	-3.0
Geïntern. problemen	53.7	52.9	-0.8
Geëxtern. problemen	54.6	52.2	-2.4
Totaliteit problemen	57.4	53.6	-3.8

⁸ Zie toelichting noot 7.

§ 3. Kwalitatieve inzichten

In de interviews met deelnemers is veel gesproken over hun ervaringen met Improbattle. In deze gesprekken hebben zij gedeeld welke ontwikkeling zij hebben doorgemaakt sinds hun deelname aan de training en welke vaardigheden en competenties zij hebben opgedaan. Een overzicht hiervan is opgenomen in Tabel 9. Alle deelnemers benadrukken dat sinds de deelname aan Improbattle er in hun leven veel veranderingen hebben plaatsgevonden. De persoonlijke ontwikkeling die zij hebben doorgemaakt en de sociale vaardigheden die zij hebben opgebouwd spelen daarin een centrale rol. De concrete vaardigheden die zij in de trainingscursus hebben opgedaan zijn met name samenwerken en communiceren. Daarnaast geven veel deelnemers aan bij Improbattle geleerd te hebben elkaar te respecteren en begrip te hebben voor andere culturen. Maar ook over drempels heen te stappen en nieuwe dingen te beginnen, een positievere kijk te ontwikkelen, te durven en zelfvertrouwen te hebben. Een aantal deelnemers geeft aan geleerd te hebben om door te zetten en om geduld te hebben. Één deelnemer ziet de trainingscursus vooral als een methode om theatertechnieken te oefenen en geeft aan op het gebied van persoonlijke ontwikkeling geen stappen vooruit te hebben gezet.

Tabel 9. Geleerde vaardigheden volgens deelnemers (N=9)

Vaardigheid	Aantal
Samenwerken	8
Communiceren	7
Respect voor elkaar en andere culturen	6
Nieuwe dingen beginnen	5
Dingen positief bekijken	4
Zelfvertrouwen	4
Durven	4
Doorzetten	3
Geduld hebben	3

Het ontwikkelen van zelfvertrouwen en lef om het podium te nemen is in de meerderheid van de gesprekken met de gevorderde deelnemers een terugkerend thema. Veel deelnemers geven aan dat zij zelfverzekerder zijn geworden. Dit hangt vaak samen met dat zij een positievere instelling hebben ontwikkeld en meer durven. Ze hebben hun kwaliteiten leren kennen en hebben geleerd voor een groep te staan, en niet bang te zijn om fouten te maken of jezelf bloot te geven. Veel deelnemers geven dan ook aan dat Improbattle geschikt is voor jongeren die weinig zelfvertrouwen hebben of die sociale vaardigheden moeten ontwikkelen.

“Ja, je leert ervan en je stapt over drempels heen. De lessen en de optredens zijn daarnaast leuk. Het is leuk voor mensen die zich moeilijk

durven te presenteren.”

- *Deelnemer (meisje, 21 jaar)*

“Je ziet anderen ook groeien, zij komen binnen en worden langzaam steeds beter. In het begin zie je dat ze weerstand bieden, ze doen stoer. Maar uiteindelijk leren ze hun eigen ding doen, niet bezig te zijn met wat anderen vinden, en dan ontstaat er samenwerking met elkaar.”

- *Deelnemer (jongen, 24 jaar)*

Tot slot geven deelnemers aan dat de groep mensen die meedoen aan de training voor hen belangrijk is. Ze voelen zich onderdeel van een groter geheel, waarin zij worden geaccepteerd. Voor hen is Improbattle een belangrijk onderdeel van hun leven, om het theater maar ook omdat zij zich lid voelen van een hechte groep.

“Het is ook geschikt voor mensen die het moeilijk vinden om zichzelf te zijn. Je hebt een groep die je onvoorwaardelijk accepteert, waardoor het minder eng is om jezelf bloot te geven. Daarnaast helpt het om even te ontsnappen uit de realiteit. Voor mensen met problemen kan het dus goed zijn, dan kunnen zij even alles vergeten en gewoon spelen.”

- *Deelnemer (meisje, 18 jaar)*

School- en werksituatie

Met betrekking tot de school- en of werksituatie van de deelnemers zijn er weinig veranderingen geconstateerd gedurende de periode van de training. Één van de deelnemers geeft aan een nieuwe baan te hebben gevonden waardoor haar situatie op dit gebied is verbeterd. Een aantal andere deelnemers geeft aan ten tijde van de eindmeting meer aandacht te besteden aan hun opleiding. Voor de overige deelnemers is hun situatie niet veranderd.

Vrijetijdspatroon

Met betrekking tot het vrijetijdspatroon van de deelnemers zijn er sinds hun deelname aan Improbattle een aantal veranderingen te benoemen. Allereerst is hun sociale netwerk uitgebreid vanwege het contact met trainers, jongerenwerkers maar vooral elkaar als deelnemersgroep. Er is een kern van deelnemers ontstaan die een vriendschapsband hebben ontwikkeld.

Als groep ondernemen zij veel activiteiten, voornamelijk op het gebied van theater zoals voorstellingen en performances bij evenementen. Maar deelnemers zien elkaar ook bij uitgaan, op verjaardagsfeestjes, hebben contact via Facebook en doen gezamenlijk mee aan een internationaal jongerenuitwisselingsproject.

Een deel van de jongeren gaat naar verloop van tijd ook meedoen met andere activiteiten die vanuit het jongerencentrum worden georganiseerd, zoals de muziek- en DJ-workshops of ze eten daar gezamenlijk voorafgaand of na afloop van een activiteit.

§ 4. Inzichten trainers en jongerenwerkers

Op basis van interviews met trainers en jongerenwerkers zijn een aantal inzichten beschreven zoals deze sleutelfiguren in de omgeving van de deelnemende jongeren de ontwikkeling hebben ervaren die zij doormaken. Het gaat om de effecten die zij voornamelijk bij de gevorderde deelnemersgroep hebben waargenomen maar waarvan ook een aanzet bij de beginnersgroep is geconstateerd.

Horizonverbreding en open houding

Trainers en jongerenwerkers geven aan dat de ontwikkeling die zij deelnemers zien doormaken een geleidelijk proces is dat met kleine stapjes

verloopt. Terugkijkend naar het begin van de cursus, zien zij echter een groot verschil met het niveau van de deelnemers een half jaar later. Ze durven initiatief te nemen, meer van zichzelf te laten zien en ze begrijpen ook beter hoe Improbattle werkt. Niet alleen qua werkvormen maar ook qua sociale regels die tijdens de workshops gehanteerd worden. Ook in taalgebruik zijn ze gegroeid, ze gebruiken bijvoorbeeld minder straattaal. Daarnaast komen deelnemers in aanraking met allerlei culturen en typen mensen, iets dat zij vaak niet gewend zijn. Dit verbreedt hun horizon.

Voor een deel van de deelnemers geldt dat zij een kans krijgen om iets met theater te doen in de toekomst. Voor anderen heeft Improbattle een meer sociaal doeleinde, het levert persoonlijke ontwikkeling en gedragsverandering op. De Marokkaanse deelnemers bijvoorbeeld, hebben zeker in het begin een dominante groepshouding, ze trekken erg naar elkaar toe en treden op als groep. Het is een houding van 'wij tegen de rest'. Langzamerhand verandert deze houding bij een groot deel van hen doordat ze met de andere deelnemers kennis maken en in de werkvormen moeten samenwerken

Respect voor elkaar en zelfvertrouwen

Het fundament van Improbattle is dat iedereen gelijk is. Het maakt niet uit hoe je eruit ziet, waar je vandaan komt of welke handicaps je hebt. Een belangrijke regel is ook dat je elkaar niet mag afkraken. Zeker in het begin doen deelnemers dit constant, maar langzamerhand neemt dit af. Ze begrijpen dat je iets wel een slechte scène mag vinden maar dat je dit niet hardop moet zeggen, vooral omdat je de ander daarmee enorm kan kwetsen. Doordat het om improvisatie gaat, deelnemers zelf hun tekst beslissen, geven zij zich bloot en stellen zich kwetsbaar op, daarom moet er een veilige sfeer zijn. Die veiligheid is cruciaal. In de bijeenkomsten wordt dan ook gewerkt met positieve feedback en opbouwende kritiek.

Dit heeft ook zijn weerga op het zelfvertrouwen van de deelnemers, zij zijn niet gewend om complimenten te krijgen.

De theaterspelvormen van improvisatietheater zijn deels gericht op jongeren over hun angsten heen brengen. Veel jongeren zijn bezig met wat de omgeving van hen denkt en hebben ook het gevoel niet goed te zijn. Met allerlei warming-up oefeningen worden ze verleid om gek te doen en wordt de toon gezet dat ‘anders’ zijn geaccepteerd is.

Therapeutisch effect

Improbattle kan worden beschouwd als een vorm van ‘dramatherapie’.

Deelnemers verwerken wat zij meemaken door middel van theater.

Scènes met allerlei gebeurtenissen uit het leven zijn confronterend, er komen opnieuw emoties los, maar leren je ook om afstand te nemen.

Daarnaast is het ook een vorm van groepstherapie: hoe ga je met elkaar om. Je doet levenservaring op in de omgang met allerlei typen mensen.

Ook buiten de workshops om leidt dit tot contact. Zo heeft één van de deelnemers een aantal Marokkaanse deelnemers meegenomen naar een gaybar.

“Het is bijzonder om te zien dat als wij als groep ergens binnenkomen, iedereen raar opkijkt. We passen niet in een hokje: een dikke man met een kuif op zijn voorhoofd, een hippe kakker, een kleine iele neger, een paar Marokkaantjes: het is een rare combinatie met alle kleuren en milieus. Er is zoveel diversiteit als je je maar kunt bedenken: van een dakloze jongen die problemen heeft met justitie tot een accountant die in een grachtenpand woont.”

- *Trainer*

Hoofdstuk 4. Casus beginners

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een casestudy beschreven van een beginnersgroep die heeft deelgenomen aan de trainingscursus Improbattle. Allereerst gaan we in op de achtergronden van de doelgroep met betrekking tot persoonlijke kenmerken en het thuismilieu en vrijetijdspatroon van de deelnemers (§1). Daarna worden de effecten in beeld gebracht op sociaal-emotioneel gebied volgens de CBCL-gedragstest (§ 2) en interviews met de deelnemers (§ 3).

§ 1. Achtergronden

In de periode januari - mei 2013 zijn interviews gehouden met ruim 20 jongeren. We gaan in dit hoofdstuk in op 5 deelnemers van de beginnersgroep bij wie een volledige nul- en eindmeting heeft plaatsgevonden.

Leeftijd en sekse

De geïnterviewde deelnemers vallen allen in de leeftijdscategorie van tieners. Het gaat om jongens van 13 tot 15 jaar (zie Tabel 10). Alle geïnterviewde deelnemers zijn jongens (zie Tabel 11).

Tabel 10. Deelnemers naar leeftijdscategorie (N=5)

Leeftijdscategorie	Aantal
12-14 jaar	2
15-17 jaar	3

Tabel 11. Deelnemers naar sekse (N=5)

Sekse	Aantal
Meisjes	-
Jongens	5

Etnische herkomst

Met betrekking tot de etnische herkomst van de geïnterviewde deelnemers blijkt dat het gaat om niet-westerse allochtone jongeren, met name met een Marokkaans-Nederlandse achtergrond. Één van de geïnterviewde deelnemers heeft een Surinaamse achtergrond. Dit is terug te zien in Tabel 12.

Tabel 12. Deelnemers naar etnische herkomst (N=5)

Etnische herkomst	Aantal
Autochtoon	-
Marokkaans	4
Surinaams	1

Opleidingsniveau

In Tabel 13 is een overzicht opgenomen van het opleidingsniveau van de deelnemers. Alle deelnemers zijn schoolgaand. Vier deelnemers volgen VMBO onderwijs en één deelnemer zit op een praktijkschool. Bij de meesten van hen gaat het goed op school, zij ervaren geen problemen. Een enkeling besteedt te weinig tijd aan zijn huiswerk en functioneert daardoor niet optimaal.

Tabel 13. Deelnemers naar opleidingsniveau (N=5)

Opleidingsniveau	Aantal
Speciaal onderwijs	-
Praktijkonderwijs	1
VMBO/MBO	4
Havo/vwo	-
HBO/WO	-

Vrijetijdspatroom

Alle deelnemers zijn bezoekers van Club Jaco. Naast de cursus Improbat-tle doen veel jongeren ook andere activiteiten in het jongerencentrum. Alle vijf deelnemers hebben dan ook een actieve vrijetijdsbesteding. Veel van hen zijn bezig met culturele activiteiten op het gebied van o.a. muziek en theater. Daarnaast besteden vier van de vijf deelnemers een groot deel van hun vrije tijd aan sporten, onder meer voetbal en kickbok-sen.

Thuismilieu

Alle vijf deelnemers wonen thuis bij hun ouders. Een deel van de ouders heeft een baan in een laaggeschoold beroep en een ander deel is aange-wezen op een uitkering. De gezinsgrootte varieert van een jongere die enig kind is tot een jongere met 5 broers en zussen. Een aantal jongeren heeft te maken met problemen in de thuissituatie, het gaat dan om moei-zaam contact met ouders.

Problemen

De geïnterviewde deelnemers hebben te maken met verschillende moei-

lijkheden in hun eigen situatie of binnen hun omgeving. Er zijn een aantal deelnemers met een licht niveau van psychische en/of gezondheidspro-blemen. Meerdere deelnemers geven aan moeilijkheden te ervaren op het sociale vlak. Het gaat dan zowel om gevoelens van isolatie, moeite met aansluiting vinden bij leeftijdgenoten als meer externaliserende vormen van sociale incompetentie (o.a. agressie, regels overtreden, pesten). Een aantal jongeren maakt deel uit van een vriendengroep die in aanraking is gekomen met de politie. Het gaat dan vooral om gevallen van overlast en lichte criminaliteit.

Type woonbuurt

Een ander aspect met betrekking tot de achtergronden van de initia-tiefnemers is het type buurt waar zij wonen. Een indicatie hiervan kan worden gegeven door de woonbuurt te categoriseren met betrekking tot de inkomensverdeling van de huishoudens. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft voor alle wijken en buurten van de gemeentes in Neder-land de percentages voor huishoudens met lage en hoge inkomens gere-gistreerd.⁹ De woonbuurten van de deelnemers zijn geanalyseerd op deze percentages en vervolgens vergeleken met het landelijk gemiddelde. Uit deze analyse blijkt dat een kleine meerderheid van de deelnemers in buurten wonen met relatief veel huishoudens met lage inkomens en weinig huishoudens met hoge inkomens (N=3). Twee deelnemers wonen in buurten met relatief veel huishoudens met hoge inkomens, zie ook Tabel 14.

⁹ Onder huishoudens met een laag inkomen wordt verstaan een besteedbaar inkomen onder de €25.100,- per jaar. Een hoog inkomen betreft een besteedbaar jaarinkomen van €46.500,- of meer. De landelijke cijfers voor lage en hoge inkomens in 2010 zijn 40% tegenover 20%.

Tabel 14. Initiatiefnemers naar inkomensverdeling woonbuurt (N=5) in 2011.

Bron: CBS Statline

Woonbuurt	Aantal
Bovenmodaal	2
Beneden modaal	3

§ 2. Sociaal-emotionele vaardigheden

De sociaal-emotionele ontwikkeling van de deelnemers is uitgebreid in beeld gebracht met behulp van de CBCL-vragenlijst (Child Behavior CheckList). Deze test oordeelt over acht probleemgebieden van sociaal-emotioneel functioneren van de leerling, namelijk teruggetrokken gedrag, somatische klachten, angstig/depressieve kenmerken, sociale problemen, denkproblemen, aandachtsproblemen, overtreden van regels en agressiviteit. Daarnaast wordt een 'overall' score gegeven voor internaliserend gedrag, voor externaliserend gedrag en voor de totaliteit van alle problemen op voorgenoemde gebieden. De schaal internaliserend gedrag bestaat uit de items teruggetrokken gedrag, somatische klachten en angstig/depressief. De schaal externaliserend bestaat uit de items delinquent gedrag en agressief gedrag.

Deze test is ingevuld door jongeren zelf (Youth Self Report, of YSR) op twee momenten: aan het begin van hun deelname aan de cursus Improbattle (nulmeting) en nogmaals nadat zij enige tijd deelnamen aan de cursus (nameting). Daarnaast hebben trainers voor alle deelnemers een test ingevuld (Teacher's Report Form, of TRF), zowel bij de start van de cursus als een aantal maanden later.

In Tabel 15 zijn de gemiddelde scores van trainers weergegeven en in Tabel 16 zijn de gemiddelde scores op basis van zelfrapportage opgenomen. In beide tabellen is een afname van sociaal-emotionele problemen bij de deelnemers weergegeven. Dit blijkt voornamelijk uit zelfrapportage die een afname in scores van 48.0 naar 44.0 laten zien. De rapporten van trainers geven een lichte afname weer van 53.6 naar 53.0. Trainers rapporteren een hogere mate van sociaal-emotionele problemen dan jongeren zelf, maar alle scores vallen binnen de normatieve range.

Als we nader ingaan op de twee categorieën van subschalen blijken trainers vooral een afname van geëxternaliseerde problemen te rapporteren (van 55.8 naar 54.2). Met betrekking tot individuele subschalen gaat het om een substantiële afname op de schalen overtreden van regels en sociale problemen. Opvallend is dat trainers op een aantal schalen ook een toename van problemen rapporteren. Het gaat om de schalen denkproblemen, agressiviteit en aandachtsproblemen. Kanttekening hierbij is dat trainers de deelnemers gedurende het trainingstraject beter hebben leren kennen en meer van hun gedrag hebben gezien in een groepssetting en daarom bij de nameting andere indrukken hebben opgedaan dan ten tijde van de voormeting.

Jongeren zelf rapporteren een sterkere afname van geëxternaliseerde problemen (van 49.2 naar 44.4). Gefocust op de individuele subschalen gaat het dan vooral om een afname in agressiviteit, angstig/depressieve kenmerken en overtreden van regels. Jongeren rapporteren geen toename van problemen op subschalen, afgezien van een lichte stijging in teruggetrokken gedrag (van 50.8 naar 51.6)

Tabel 15. Gemiddelde scores¹⁰ CBCL gedragstest afgenomen tijdens een voormeting en nameting bij trainers (TRF) m.b.t. alle beginnende geïnterviewde deelnemers (N=5) in de periode januari - juli 2013

Problemen	Voormeting	Nameting	Vershil
Teruggetrokken gedrag	53.0	52.0	-1.0
Somatische klachten	50.0	50.0	= 0
Angstig /depressief	55.6	54.8	-0.8
Sociale problemen	56.4	54.2	-2.2
Denkproblemen	51.6	54.6	+3.0
Aandachtsproblemen	51.6	52.8	+1.2
Overtreden van regels	57.0	54.0	-3.0
Agressiviteit	57.6	60.0	+2.4
Geïntern. problemen	51.6	52.2	+0.6
Geëxtern. problemen	55.8	54.2	-1.6
Totaliteit problemen	53.6	53.0	-0.6

¹⁰ De getallen van de voor- en nameting geven een score weer van de mate waarin er zich problemen voordoen op de verschillende gebieden. Deze scores zijn gebaseerd op een uitgebreide vragenlijst. Voor ieder gebied geldt dat een score van 50 gelijk staat aan de zogenaamde normgroep. Hoe hoger de score, hoe hoger het probleemgedrag op het betreffende gebied. Een afname van de scores tussen voor- en nameting staat gelijk aan een afname in probleemgedrag. Een toename in de scores tussen voor- en nameting komt overeen met een toename in probleemgedrag.

Tabel 16. Gemiddelde scores¹¹ CBCL gedragstest afgenomen tijdens een voormeting en nameting bij deelnemers (YSR) m.b.t. alle beginnende geïnterviewde deelnemers (N=5) in de periode januari - juli 2013

Problemen	Voormeting	Nameting	Vershil
Teruggetrokken gedrag	50.8	51.6	+0.8
Somatische klachten	50.8	50.8	= 0
Angstig /depressief	54.8	52.0	-2.8
Sociale problemen	52.4	52.2	-0.2
Denkproblemen	56.0	55.4	-0.6
Aandachtsproblemen	52.0	51.8	-0.2
Overtreden van regels	54.2	52.8	-1.4
Agressiviteit	53.8	50.8	-3.0
Geïntern. problemen	45.0	45.0	= 0
Geëxtern. problemen	49.2	44.4	- 4.8
Totaliteit problemen	48.0	44.0	-4.0

¹¹ De getallen van de voor- en nameting geven een score weer van de mate waarin er zich problemen voordoen op de verschillende gebieden. Deze scores zijn gebaseerd op een uitgebreide vragenlijst. Voor ieder gebied geldt dat een score van 50 gelijk staat aan de zogenaamde normgroep. Hoe hoger de score, hoe hoger het probleemgedrag op het betreffende gebied. Een afname van de scores tussen voor- en nameting staat gelijk aan een afname in probleemgedrag. Een toename in de scores tussen voor- en nameting komt overeen met een toename in probleemgedrag.

§ 3. Kwalitatieve inzichten

In de interviews met deelnemers is veel gesproken over hun ervaringen met Improbattle. In deze gesprekken hebben zij gedeeld welke ontwikkeling zij hebben doorgemaakt sinds hun deelname aan de training en welke vaardigheden en competenties zij hebben opgedaan. Een overzicht hiervan is opgenomen in Tabel 17. Opvallend is dat alle deelnemers uitermate positief zijn over de training en met name ook de uitwerking die deelname heeft gehad op hun welbevinden en persoonlijke ontwikkeling. Concreet wordt allereerst door bijna alle deelnemers genoemd dat zij hebben leren samenwerken en leren communiceren. Door een groot deel van de jongeren wordt verder genoemd dat zij hebben geleerd om door te zetten en dingen positief te bekijken.

Tabel 17. Geleerde vaardigheden volgens deelnemers (N=5)

Vaardigheid	Aantal
Samenwerken	4
Communiceren	3
Dingen positief bekijken	3
Doorzetten	3
Respect voor elkaar en andere culturen	2
Nieuwe dingen beginnen	2
Zelfvertrouwen	2

Daarnaast is ook het respect voor elkaar en andere culturen een terugkerend leerpunt. Meerdere deelnemers benoemen dit onderwerp op een

bepaalde manier, zij geven aan dat ze hebben leren omgaan met verschillende typen mensen en dat zij nu beter door hun vooroordelen heen kunnen kijken.

“Ik heb hier geleerd dat het goed is voor mij om sociaal te zijn met andere mensen. Je hebt contact met allemaal verschillende mensen, dat is goed voor je vooroordelen. Eerst mocht ik Nederlanders met kapsnes niet, nu kan ik daar doorheen kijken.”

- *Deelnemer (jongen, 15 jaar)*

Een aantal jongeren noemt dat zij meer zelfvertrouwen hebben ontwikkeld of zelfverzekerder zijn geworden. Ook op de vraag voor welk type jongeren Improbattle geschikt is wordt vaak genoemd dat voor mensen die het moeilijk vinden om zichzelf te zijn of dit niet durven, Improbattle uitkomst kan bieden.

Naast zelfvertrouwen benoemen ook veel jongeren de sociale vaardigheden die zij hebben opgedaan. Daarom beschouwen zij ook ‘lastige’ jongeren of groepen die overlast veroorzaken als potentiële doelgroep voor Improbattle.

“Bij Improbattle leer je fatsoenlijk om te gaan met elkaar. Je leert elkaar hier accepteren. Daarom is het ook goed voor jongeren die zich niet kunnen gedragen.”

- *Deelnemer (jongen, 13 jaar)*

“Ik ben nu vooral beter in geduld hebben. Hier moet je in een scène bijvoorbeeld wachten totdat de andere speler is uitgepraat. Vroeger kon ik dat niet, was ik veel te ongeduldig. Nu heb ik geleerd om dat wel te doen.”

- *Deelnemer (jongen, 15 jaar)*

Verwachtingen van Improbattle

Bij alle vijf deelnemers zijn de verwachtingen over Improbattle die zij aan de start van de cursus hadden, ruimschoots overtroffen. In de meeste gevallen verwachtten ze een plezierig tijdverdrijf, maar hebben zij ervaren dat het meer is dan alleen een leuke hobby. Zij geven aan de trainingscursus ook leerzaam te vinden, niet alleen op het gebied van theater, maar juist ook in sociaal opzicht. Het gaat dan om vaardigheden zoals leren communiceren met verschillende typen mensen, maar ook samenwerken en geduld opbrengen. Alle deelnemers beschouwen de training als een plek waar zij zichzelf kunnen zijn, waar iedereen elkaar in zijn waarde laat. Dit heeft hen zelfverzekerder gemaakt. Naarmate de trainingscursus vorderde hebben veel deelnemers ervaren dat zij dit meenamen naar situaties buiten de training

“Eerst was ik een beetje zenuwachtig en deed ik niet echt mee. Nu ben ik veel zekerder geworden, ik schaam me niet meer. Ik durf nu ook grappig te doen op straat, zonder dat ik me dan schaam. Bijvoorbeeld rappen op straat met bewegingen.”

- *Deelnemer (jongen, 14 jaar)*

Alle deelnemers noemen de optredens als hoogtepunt van de periode dat zij betrokken zijn bij Improbattle. Het is voor hen een mijlpaal geweest, een ervaring die zij niet eerder hadden meegemaakt, buiten de voor hen bekende wereld. Het publieke optreden lijkt hen veel zelfvertrouwen te geven, doordat zij in de spotlight staan en zij op die momenten veel positieve feedback ontvangen. Ze worden bevestigd in hun capaciteiten.

School- en werksituatie

Met betrekking tot de school- en of werksituatie van de deelnemers zijn er weinig veranderingen geconstateerd gedurende de periode van de

training. Één van de vijf deelnemers geeft aan ten tijde van de eindmeting serieuzer met school bezig te zijn. Voor de overige deelnemers is hun situatie op dit gebied niet veranderd.

Vrijetijdspatroon

Wat betreft het vrijetijdspatroon van de deelnemers zijn er een aantal veranderingen te constateren. Allereerst waarderen alle deelnemers Improbattle in hoge mate vanwege het sociale aspect: de andere deelnemers en de omgang met elkaar worden als één van de positieve punten genoemd. Deelnemers gaan buiten de cursus ook veel met elkaar om. Ze hebben hun sociale netwerk via deze weg verder ontwikkeld en zien elkaar bij uitgaan, verjaardagsfeestjes, op Facebook, maar ze doen nu samen ook mee aan een internationaal jongerenuitwisselingsproject. Naast de omgang met andere deelnemers worden ook de trainers erg gewaardeerd.

Verder geldt voor een deel van de jongeren dat ze naar verloop van tijd ook meedoen met andere activiteiten van het Jaco, zoals de muziek- en DJ-workshops of ze komen bij Jaco om gezamenlijk te eten. Een enkeling heeft hun ouders een keer meegenomen om te laten zien wat daar gebeurt.

“De trainers zijn ook erg leuk, ze maken grappjes en zorgen voor een ontspannen, gezellige sfeer. Het hoeft allemaal niet zo serieus te zijn. Je kan jezelf zijn. Ook met de andere deelnemers is het gezellig, we lachen veel.”

- *Deelnemer (jongen, 15 jaar)*

Hoofdstuk 5. Casus tienerstraatgroep

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een casestudy beschreven van jongeren uit de Transvaalbuurt die deel hebben genomen aan Improbattle. Anders dan de twee casussen die in de vorige twee hoofdstukken zijn beschreven heeft deze deelnemersgroep het programma niet volledig doorlopen.

Eerst wordt de doelgroep getypeerd aan de hand van persoonlijke kenmerken, het thuismilieu en vrijetijdspatroon (§ 1). Vervolgens worden de effecten beschreven aan de hand van de uitslagen van een gedragstest (§ 3) en kwalitatieve inzichten op basis van interviews (§ 4).

§ 1. Achtergronden

In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van zeven jongeren die in de periode mei-juli 2013 hebben deelgenomen aan Improbattle en bij wie een nul- en eindmeting heeft plaatsgevonden.

Leeftijd en sekse

De deelnemers die zijn geïnterviewd vallen in de leeftijdscategorie van 14-16 jaar (zie Tabel 18). Het gaat om vijf 14 en 15-jarigen en twee jongens van 16 jaar oud. Alle geïnterviewde deelnemers zijn jongens (zie Tabel 19).

Tabel 18. Deelnemers naar leeftijdscategorie (N=7)

Leeftijdscategorie	Aantal
14-15 jaar	5
16 jaar	2

Tabel 19. Deelnemers naar sekse (N=7)

Sekse	Aantal
Meisjes	-
Jongens	7

Etnische herkomst

Met betrekking tot de etnische herkomst van de geïnterviewde deelnemers blijkt dat de meerderheid van de jongeren een niet-westerse achtergrond heeft. Een kleine meerderheid heeft een Marokkaans-Nederlandse achtergrond, verder is er een autochtone deelnemer, een Ghanese deelnemer en een Turkse deelnemer (zie Tabel 20).

Tabel 20. Deelnemers naar etnische herkomst (N=7)

Etnische herkomst	Aantal
Marokkaans	4
Autochtoon	1
Ghanees	1
Turks	1

Opleidingsniveau

In Tabel 21 is een overzicht opgenomen van het opleidingsniveau van de deelnemers. Alle deelnemers zijn schoolgaand, waarvan vijf deelnemers VMBO onderwijs volgen. De andere twee deelnemers volgen havo/vwo onderwijs. De meeste geïnterviewde jongeren vinden school leuk en ervaren geen problemen. Slechts twee deelnemers vinden school niet leuk,

maar ook zij ervaren geen problemen op school.

Tabel 21. Deelnemers naar opleidingsniveau (N=7)

Opleidingsniveau	Aantal
VMBO	5
Havo/vwo	2

Vrijtijds patroon

Alle geïnterviewde deelnemers maken gebruik van het jongerenwerk van buurthuis Transvaal. Vier van de zeven deelnemers besteden een groot deel van hun vrije tijd aan sporten, vooral voetbal, kickboksen en fitnessen. Geen van de deelnemers gebruikt zijn vrije tijd voor culturele activiteiten.

Thuis milieu

Alle deelnemers wonen thuis bij hun ouders. De meeste ouders oefenen een laaggeschoold beroep uit en een paar zijn aangewezen op een uitkering. Daarnaast heeft één ouder een eigen bedrijf. Alle deelnemers hebben broers en zussen. Het aantal varieert van 2 tot en met 6 broers en zussen. Een deelnemer heeft ook twee stiefbroers. Slechts één van de geïnterviewde jongeren geeft aan dat sommige van zijn vrienden te maken hebben met problemen in de thuissituatie.

Problemen

Vijf van de geïnterviewde deelnemers geven aan dat zichzelf of hun vrienden geen problemen hebben. Één jongere kent wel iemand die in aanraking is geweest met de politie voor lichte criminaliteit en één deelnemer kent iemand die vaak problemen heeft in de buurt en op school.

Type woonbuurt

De geïnterviewde deelnemers komen allemaal uit de Transvaalbuurt in Stadsdeel Oost. In deze buurt heeft een meerderheid van de huishoudens een laag inkomen (60%). Vergeleken met het landelijk gemiddelde is dit percentage hoog, zie ook Tabel 22. Slechts negen procent van de huishoudens in de Transvaalbuurt heeft een inkomen dat bovenmodaal getypeerd wordt. Dit gemiddelde is veel lager dan in Nederland (20%).

Tabel 22. Initiatiefnemers naar inkomensverdeling woonbuurt (N=7) in 2011.

Bron: CBS Statline

Transvaalbuurt	Transvaalbuurt	Nederland
Bovenmodaal	9%	20%
Beneden modaal	60%	40%

§ 2. Sociaal-emotionele vaardigheden

De sociaal-emotionele ontwikkeling van de deelnemers is uitgebreid in beeld gebracht met behulp van de CBCL-vragenlijst (Child Behavior Checklist). Deze test is aan het begin van deelname aan Improbattle ingevuld door jongeren zelf (Youth Self Report, of YSR). Daarnaast hebben trainers en/of de jongerenwerker voor alle deelnemers een test ingevuld (Teacher's Report Form, of TRF), bij de start en aan het einde van de cursus.

In Tabel 23 zijn de gemiddelde scores van trainers en jongerenwerkers weergegeven. De voormeting is gebaseerd op inzichten van de trainers van Improbattle. Zij hadden bij aanvang van de training niet eerder

contact gehad met de deelnemende jongeren en hebben de vragenlijst dan ook ingevuld op basis van hun eerste indrukken gedurende de bijeenkomst. De nameting is ingevuld door de jongerenwerker van de geïnterviewde deelnemers, die de jongeren al geruime tijd kent en daarom al voorkennis heeft van de jongeren. Op basis van de voor- en nameting bij trainers en de jongerenwerker, zijn de scores op de totaliteit van sociaal-emotionele problemen van de geïnterviewde deelnemers toegenomen van 54.7 naar 60.7. Wanneer we deze problemen uitsplitsen dan is er voornamelijk een toename in externaliserend probleemgedrag (van 53.7 naar 65.3). Met betrekking tot individuele subschalen is er voornamelijk een toename te constateren op de schalen overtreeden van regels, denkproblemen, sociale problemen en agressiviteit.

De gemiddelde scores van de deelnemers zijn opgenomen in Tabel 24. Zij rapporteren minder problemen tijdens de voormeting dan trainers (48.0 om 54.7). Dit verschil blijkt voornamelijk te zitten in de score voor internaliserend probleemgedrag die bij de zelfrapportage van jongeren een stuk lager ligt dan de rapportage van trainers (42.0 om 57.0). Wanneer gekeken wordt naar individuele subschalen, dan rapporteren de trainers en jongerenwerkers hogere scores op agressiviteit, sociale problemen, angstig/depressief gedrag en teruggetrokken gedrag dan jongeren zelf. Wel rapporteren de geïnterviewde deelnemers een hogere mate van denkproblemen en regelovertrekend gedrag dan trainers (52.7 om 50.0 en 56.1 om 54.9).

De bedoeling was om aan het eind van de cursus de gedragstest nogmaals af te nemen bij de deelnemers, om te kijken of Improbattle verandering in sociaal-emotionele ontwikkeling teweeg brengt. Door het mooie weer en een gebrek aan interesse zijn de deelnemers de laatste twee lessen niet op komen dagen. Dit heeft tot gevolg gehad dat we de test niet meer hebben kunnen afnemen, waardoor veranderingen in probleemgedrag niet te constateren is.

Tabel 23. Gemiddelde scores¹² CBCL gedragstest afgenomen tijdens een voormeting en nameting bij trainers en jongerenwerkers (TRF) m.b.t. alle geïnterviewde deelnemers (N=7) in de periode mei - juli 2013

Problemen	Voormeting	Nameting	Vershil
Teruggetrokken gedrag	53.9	53.6	+0.3
Somatische klachten	50.0	50.0	0
Angstig / depressief	59.6	61.1	+1.5
Sociale problemen	55.1	60.4	+5.3
Denkproblemen	50.0	56.9	+6.9
Aandachtsproblemen	53.6	52.9	-0.7
Overtreden van regels	54.9	63.4	+8.5
Agressiviteit	60.7	66.1	+5.4
Geïntern. problemen	57.0	58.0	+1.0
Geëxtern. problemen	53.7	65.3	+11.6
Totaliteit problemen	54.7	60.7	+6.0

¹² De getallen van de voor- en nameting geven een score weer van de mate waarin er zich problemen voordoen op de verschillende gebieden. Deze scores zijn gebaseerd op een uitgebreide vragenlijst. Voor ieder gebied geldt dat een score van 50 gelijk staat aan de zogenaamde normgroep. Hoe hoger de score, hoe hoger het probleemgedrag op het betreffende gebied. Een afname van de scores tussen voor- en nameting staat gelijk aan een afname in probleemgedrag. Een toename in de scores tussen voor- en nameting komt overeen met een toename in probleemgedrag.

Tabel 24. Gemiddelde scores¹³ CBCL gedragstest afgenomen tijdens een voormeting bij deelnemers (YSR) m.b.t. alle geïnterviewde deelnemers (N=7) in de periode mei - juli 2013

Problemen	Voormeting
Teruggetrokken gedrag	52.4
Somatische klachten	50.3
Angstig /depressief	51.1
Sociale problemen	51.0
Denkproblemen	52.7
Aandachtsproblemen	52.9
Overtreden van regels	56.1
Agressiviteit	57.6
Geïntern. problemen	42.0
Geëxtern. problemen	54.4
Totaliteit problemen	48.0

¹³ Zie toelichting noot 12.

§ 3. Kwalitatieve inzichten

Eerder is al gezegd dat de training met de tienerstraatgroep niet volgens plan is verlopen. Van het op zich al beperkte aantal trainingsbijeenkomsten dat voor deze groep was gepland, zijn er maar vier doorgegaan en zijn er twee afgelast bij gebrek aan opkomst. Verder hebben zich ook negatieve incidenten voorgedaan.

Doordat de jongeren de laatste twee lessen hebben overgeslagen is er geen mogelijkheid geweest om een eindmeting met een gedragstest en evaluatieve interviews met de deelnemers te houden over hun deelname aan Improbattle. Op basis van participerende observaties en gesprekken met de jongerenwerker en trainers, is toch iets te zeggen over het gedrag van de deelnemers.

Tijdens de eerste bijeenkomst bleek uit observatie dat de deelnemers hun gedrag sterk laten beïnvloeden door hun vrienden. Bij het spelen van scènes wordt constant gelet op het gedrag en de uitdrukkingen van de anderen. Wanneer de toekijkende jongens lacherig reageren, wordt dit gedrag overgenomen door de spelers. Dit leidt ertoe dat er weinig wordt uitgebeeld tijdens de spelvormen en er niet gemotiveerd wordt meegedaan.

Dat de jongeren niet serieus zijn, blijkt tijdens de interviews die aan het begin van de cursus bij de deelnemers zijn afgenomen. Een gedeelte gaf een andere naam op en heeft niet alle vragen eerlijk beantwoord. Zichtbaar is ook dat de trainers onvoldoende kennis hadden van de communicatiestijl en taalgebruik van de deelnemers. Zo worden bijvoorbeeld bepaalde spelopdrachten uitgelegd op een overwegend verbale manier en met woorden die niet worden begrepen door de jongeren. Deze onduidelijkheid maakt hen onzeker en onrustig wat op zich weer verstorend werkt op de concentratie en orde tijdens de training.

Volgens de geïnterviewde trainers en jongerenwerker zijn de straatjongens gewend met conflicterend en uitdagend gedrag aandacht te trekken. Ook krijgen zij met dit gedrag meer aanzien binnen de vriendengroep. Wanneer de deelnemers een situatie moeten spelen waar ze niet mee bekend zijn, grijpen ze vaak terug op dit vertrouwde gedrag en gaan elkaar pesten, slaan en de trainer uitdagen. Een ander voorbeeld is tijdens de les elkaar met mobiele telefoons berichten sturen. De jongerenwerker brengt in dat de groep in kwestie een al meerdere jaren bestaande straatgroep is die als geheel deelname aan Improbattle is aangeboden. De groepsleden komen uit een bepaalde buurt en kennen elkaar in de meeste gevallen al vanaf de beginjaren van de basisschool. Al vrij gauw na de start vullen de deelnemers de hen geboden vrije expressieruimte in met het stoere en rivaliserende groepsgedrag dat ze van de straat gewend zijn.

Uit nabesprekingen wordt duidelijk dat Improbattle voor jongeren die deel uitmaken van een straatgroep om een specifieke, aangepaste benadering vraagt. Daar zijn twee redenen voor.

1) De cultuur van straatgroepen kenmerkt zich door een hoge mate van groepsdruk om zich te gedragen volgens gedragscodes als stoer zijn, onkwetsbaar opstellen, elkaar aftroeven in slimheid en agressie, vijandige houding innemen naar de buitenwereld en onderlinge loyaliteit. Gedrag dat hiervan afwijkt wordt niet getolereerd. Een straatgroep is een gewapend en gesloten front van jongeren die zich buitengesloten voelen door een vijandige maatschappelijke omgeving. De normen en waarden van de straatcultuur staan haaks op de voorwaarden die nodig zijn om met Improbattle aan de slag te gaan. Improbattle vraagt om ruimte voor expressie van individuele gevoelens, associaties en gedachten. Om dat mogelijk te maken is een veilig

groepsklimaat van belang waarin emoties, opvattingen en gedragingen van anderen worden gerespecteerd en het uiten ervan juist wordt aangemoedigd. Improbattle is juist bedoeld om de innerlijke kracht en de onbekende talenten van deelnemers te ontsluiten in plaats van te verstoppen.

2) Jongeren uit straatgroepen zijn overwegend afkomstig uit laaggeschoolde milieus, waar sprake is van meer directieve en instructieve sociale omgangsvormen en taalgebruik. Jongeren uit meer geschoolde milieus zijn over het algemeen opgevoed in een wijze van communicatie die meer gericht is op een gelijkwaardige wijze van met elkaar omgaan. In het eerste geval wordt wel gesproken van een bevelshuishouding en in het tweede geval van een onderhandelingshuishouding.

Hoofdstuk 6. Conclusies

Inleiding

In dit hoofdstuk volgen een aantal conclusies op basis van de uitkomsten van het effectonderzoek naar Improbattle. Deze hebben betrekking op achtergronden en theoretische inzichten uit de literatuurstudie (§ 1), de methodiek (§ 2) en de effecten (§ 3).

Gezien het exploratieve karakter van het onderzoek gaat het om indicatieve conclusies en niet om harde conclusies.

§ 1. Conclusies achtergronden en literatuur

1. Improvisatietheater op de wijze van Improbattle is een vorm van participatief theater, waarbij naast de deelnemers ook de toeschouwers een actieve rol hebben in het verloop van een voorstelling. Gedragsverandering is een beoogd effect.

Groepen jongeren volgen wekelijks een workshop improvisatietheater. Daar leren zij samenwerken en sociale vaardigheden zoals presenteren. Negatieve ervaringen die jongeren opdoen in hun leven komen in de workshops op spelenderwijs aan de orde.

Door hun spontane, creatieve karakter zijn de voorstellingen vaak humoristisch en speels van opzet.

2. De laatste decennia is theaterimprovisatie steeds meer ingezet in de psychiatrie, het speciaal onderwijs en meer recent ook in de jeugdzorg en het jeugdwelzijnswerk als een mogelijk zinnige manier van werken bij de aanpak van gedragsstoornissen en maatschappelijke problemen van jongeren. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het aansprekende spontane karakter van deze werkvorm voor jongeren, de directe inzetbaarheid in programma's voor dagbesteding en creativiteit en de aansluiting op gangbare therapie- en behandelprogramma's voor jongeren.

De kracht van improvisatietheater ligt volgens betrokkenen vooral in het beleven van plezier met elkaar en daarbij ongemerkt nieuwe vaardigheden en inzichten opdoen. Spelenderwijs leren jongeren essentiële persoonlijke en sociale vaardigheden als samenwerken, meedoen, sociale omgangsvormen, veilig gevoel creëren voor elkaar, elkaar stimuleren, initiatief nemen, durven falen, zelfvertrouwen en presenteren. De uitwerking hiervan is dat blokkades in het dagelijks leven van deelnemende jongeren hanteerbaar worden en daardoor beter kunnen worden opgelost. Hierdoor slaat Improbattle een brug tussen het samenwerken op het podium en samenwerken in het echte leven.

3. Een bruikbare manier om de werking van impropatlle te begrijpen is het te zien als een informele vorm van informele begeleiding die lijkt op hulpverlening volgens het competentiemodel. Dit model vormt de basis voor veel vormen van jeugdzorg in Nederland.¹⁴

Uitgangspunt van het competentiemodel is dat jongeren die een problematische ontwikkeling doormaken het beste hulp geboden kan worden via behandeling die gericht is op het leren van vaardigheden en het vergroten van mogelijkheden.

Onderzoek naar de effecten van hulpverlening laat zien dat gedragstherapeutische begeleidingsvormen gericht op het aanleren van vaardigheden die deelnemers beter in staat stelt goed te functioneren in het dagelijks leven het meeste effect sorteert.

Technieken die gebruikt worden bij hulpverlening aan jeugdigen volgens het competentiemodel om vaardigheden te leren en inadequaat gedrag te verminderen, staan ook centraal bij Improbattle, zoals feedback op adequaat gedrag, instructie, voordoen, oefenen en corrigerende instructies.

¹⁴ Slot, N.W. en H.J.M. Spanjaard, *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen*, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999.

4. Er is relatief weinig effectonderzoek naar participatief en educatief jeugdtheater uitgevoerd. In het kader van deze studie zijn twee min of meer recente onderzoeken bekeken waarbij het effect van twee theaterprojecten met jongeren in beeld is gebracht. Het gaat om een onderzoek van Mak, Steketee en Tan en van Naber en collega's. In beide studies kunnen geen eenduidige conclusies worden getrokken met betrekking tot het effect van de theaterprojecten. Het onderzoek van Mak, Steketee en Tan laat kleine positieve gedragsveranderingen zijn bij het merendeel van de onderzoeksgroep, maar bij een ander deel van de deelnemers zijn ook kleine negatieve veranderingen geconstateerd. Wel lijkt het probleemoplossend vermogen van de jongeren te zijn vergroot. Naber en collega's concluderen dat er op basis van hun onderzoek geen uitspraken zijn te doen over het effect van het educatieve theaterproject, maar dat uit eerder onderzoek blijkt dat effecten groter zijn wanneer gelijktijdig in meerdere settings gedragsverandering wordt bewerkstelligd. Deelname aan een theatervoorstelling op zich is dan niet voldoende voor het realiseren van gedragsverandering, er is interventie nodig op meerdere niveaus. Hoofdconclusie is dat nader onderzoek onder een grotere onderzoeksgroep nodig is om te achterhalen of daadwerkelijk gedragsveranderingen plaatsvinden die zijn toe te schrijven aan de deelname aan theaterprojecten.¹⁵

§ 2. Conclusies methodiek

1. Het jongerenwerk is erin geslaagd om een categorie van jonge jongeren samen met gevorderden gedurende langere tijd actief te betrekken

¹⁵ Zie Bijlage 2 voor een nadere uitwerking van de resultaten van eerder onderzoek.

bij een cursus improvisatietheater. Dat is eerder in het seizoen ook al gelukt.

2. Het jongerenwerk is erin geslaagd een overlastgevende tienergroep ertoe te bewegen om deel te nemen aan een culturele activiteit als Improbattle.

3. Uit het onderzoek kan geconcludeerd worden dat de methodiek van Improbattle interessante aanknopingspunten biedt voor het verbeteren van het gedrag van straatjongeren, mits de methode zorgvuldig en op de juiste wijze wordt ingezet.

4. Het onderzoek toont aan dat Improbattle een interessante methode is om toe te passen voor de doelgroep van het jongerenwerk.

5. Een knelpunt bij de trainingscursus Improbattle is het integreren van in dit geval gevorderde deelnemers die nogal individueel gericht zijn en jonge deelnemers die in het dagelijks leven als groep optrekken. Het groepsgedrag legt een zware hypotheek op de training en het kost de trainers veel moeite om jongeren op hun individuele verantwoordelijkheid aan te spreken en hen de geldende spelregels te laten toepassen.

6. Improbattle is vooral geschikt voor jongeren met interesse voor theater en andere vormen van culturele expressie. Vanwege het directe en fysieke karakter, kan de methode waarschijnlijk ook goed worden ingezet bij jongeren met affiniteit voor sport en bewegen. Improbattle is een echte doe-activiteit.

7. Het fysieke karakter en de humor in de werkvormen spreekt jongeren aan en zorgt ervoor dat op een luchtige manier meer serieuze zaken aan

de orde kunnen worden gesteld en in het proces vaardigheden kunnen worden aangeleerd.

8. De veilige omgeving en de positieve sfeer die in de bijeenkomsten wordt gecreëerd, bevorderen het zelfvertrouwen van de jongeren en zorgen voor een constructieve leeromgeving waarin jongeren over schaamte heen stappen en openstaan voor leren en gedragsverandering.

9. De spelregels die in de methodiek van Improbattle verankerd liggen vertolken positieve omgangsvormen en sociale vaardigheden waardoor deelnemers leren rekening te houden met elkaar, respectvol met elkaar om te gaan en aandacht te hebben voor de ander.

§ 3. Conclusies effecten

Gevorderden

1. De sociaal-emotionele problemen bij de gevorderde groep zijn afgenomen. Dit blijkt uit een gedragstest die een afname van problemen laat zien. Jongeren zelf rapporteren vooral een afname in denkproblemen, aandachtsproblemen en agressiviteit. Trainers rapporteren vooral een afname op de schalen somatische klachten, angstig/depressief en overtreden van regels.

2. Alle deelnemers benadrukken dat sinds de deelname aan Improbattle er in hun leven veel veranderingen hebben plaatsgevonden. De persoonlijke ontwikkeling die zij hebben doorgemaakt en de sociale vaardigheden die zij hebben opgebouwd spelen daarin een centrale rol. De concrete vaardigheden die zij in de trainingscursus hebben opgedaan zijn met

name samenwerken en communiceren. Daarnaast geven veel deelnemers aan bij Improbattle geleerd te hebben elkaar te respecteren en begrip te hebben voor andere culturen. Maar ook nieuwe dingen te beginnen, een positievere kijk te ontwikkelen, en zelfvertrouwen te hebben.

3. Het sociale netwerk van de deelnemers is uitgebreid vanwege het contact met trainers, jongerenwerkers maar vooral met elkaar als deelnemersgroep. Er is een kern van deelnemers ontstaan die een vriendschapsband hebben ontwikkeld. Zij geven aan dat de groep mensen die meedoen aan de training voor hen belangrijk is. Ze voelen zich onderdeel van een groter geheel, waarin zij worden geaccepteerd. Voor hen is Improbattle een belangrijk onderdeel van hun leven, om het theater maar ook omdat zij zich lid voelen van een hechte groep.

4. De jongeren hebben een actievere vrijetijdsbesteding gekregen. Dit hangt samen met hun deelname aan Improbattle, de uitbreiding van hun sociale netwerk en voor een deel van de jongeren geldt dat zij naar verloop van tijd ook meedoen met andere activiteiten die vanuit het jongerencentrum worden georganiseerd, zoals de muziek- en DJ-workshops of ze eten daar gezamenlijk voorafgaand of na afloop van een activiteit.

Beginners

1. Bij de deelnemers van de beginnersgroep zijn de sociaal-emotionele problemen licht afgenomen. Dit blijkt voornamelijk uit zelfrapportage van de jongeren die een afname van problemen laat zien. Maar ook uit de rapportage van trainers die een zeer lichte afname weergeeft. Met betrekking tot individuele subschalen rapporteren trainers een substantiële afname in overtreden van regels en sociale problemen. Opvallend

is dat trainers op een aantal schalen ook een toename van problemen rapporteren. Het gaat om de schalen denkproblemen, agressiviteit en aandachtsproblemen. Kanttekening hierbij is dat trainers de deelnemers gedurende het trainingstraject beter hebben leren kennen en meer van hun gedrag hebben gezien in een groepssetting en daarom bij de naming andere indrukken hebben opgedaan dan ten tijde van de voormeting. Jongeren zelf rapporteren een sterkere afname van geëxternaliseerde problemen, het gaat dan vooral om een afname in agressiviteit en overtreden van regels. Daarnaast dalen de scores op de schaal angstig/depressief.

2. Alle deelnemers zijn zeer positief over de training en de uitwerking die deelname heeft gehad op hun welbevinden en persoonlijke ontwikkeling. Concreet wordt allereerst door bijna alle deelnemers genoemd dat zij hebben leren samenwerken en leren communiceren. Door een groot deel van de jongeren wordt verder genoemd dat zij hebben geleerd om door te zetten en dingen positief te bekijken.

3. De beginnende deelnemers geven aan meer zelfvertrouwen te hebben opgebouwd. Doordat in de omgeving van de training fouten mogen worden gemaakt en iedereen elkaar in zijn waarde laat, zijn ze zelfverzekerder geworden en schamen zij zich minder. Op de vraag voor welk type jongeren Improbattle geschikt is, wordt dan ook vaak geantwoord dat voor mensen die het moeilijk vinden om zichzelf te zijn of dit niet durven, Improbattle uitkomst kan bieden.

4. Bij alle vijf deelnemers zijn de verwachtingen over Improbattle die zij aan de start van de cursus hadden, ruimschoots overtroffen. In de meeste gevallen verwachtten ze een plezierig tijdverdrijf, maar hebben zij ervaren dat het meer is dan alleen een leuke hobby. Zij geven aan de

trainingscursus leerzaam te vinden, niet alleen op het gebied van theater, maar juist ook in sociaal opzicht. Zij benoemen dan ook expliciet de sociale vaardigheden die zij hebben opgedaan. Het gaat dan om vaardigheden zoals leren communiceren met verschillende typen mensen, maar ook samenwerken en geduld opbrengen. Daarom beschouwen zij 'lastige' jongeren of groepen die overlast veroorzaken ook als potentiële doelgroep voor Improbattle.

5. Alle deelnemers noemen de optredens als hoogtepunt van de periode dat zij betrokken zijn bij Improbattle. Het is voor hen een mijlpaal geweest, een ervaring die zij niet eerder hadden meegemaakt, buiten de voor hen bekende wereld. Het publieke optreden lijkt hen veel zelfvertrouwen te geven, doordat zij in de spotlight staan en zij op die momenten veel positieve feedback ontvangen.

6. Wat betreft het vrijetijdspatroon van de deelnemers zijn er een aantal veranderingen te constateren. Deelnemers gaan buiten de cursus ook met elkaar om en hebben hun sociale netwerk via deze weg verder ontwikkeld. Daarnaast geldt voor een deel van de jongeren dat ze naar verloop van tijd ook meedoen met andere activiteiten van het Jaco, of ze komen bij Jaco om gezamenlijk te eten. Een enkeling heeft hun ouders een keer meegenomen om te laten zien wat daar gebeurt.

Tienerstraatgroep

1. Bij de analyse van de effecten voor de tienerstraatgroep doen zich een aantal problemen voor. Allereerst was de trainingscursus die zij gevolgd hebben van korte duur en had deze een beperkte intensiteit. Mede hierdoor was het niet mogelijk een degelijke eindmeting uit te voeren,

waardoor geen eenduidige conclusies kunnen worden getrokken met betrekking tot de effecten voor deze deelnemersgroep. Het experiment met de tienerstraatgroep die gezien kan worden als een potentiële problematische jeugdgroep kan niet als voldragen worden beschouwd.

2. Uit de voor- en nameting bij trainers en de jongerenwerker blijkt dat de scores voor sociaal-emotionele problemen van de deelnemers zijn toegenomen. Met betrekking tot individuele subschalen is er voornamelijk een toename te constateren op de schalen overtreden van regels, denkproblemen, sociale problemen en agressiviteit. Kanttekening hierbij is dat de voormeting gebaseerd is op rapportage van de trainers van Improbattle van hun eerste indrukken met de deelnemende jongeren. De nameting is ingevuld door de jongerenwerker die hen al geruime tijd kent en voorkennis heeft van de jongeren.

3. Improbattle voor jongeren die deel uitmaken van een straatgroep vraagt om een specifieke, aangepaste benadering. Daar zijn twee redenen voor.

1) De cultuur van straatgroepen kenmerkt zich door een hoge mate van groepsdruk om zich te gedragen volgens gedragscodes als stoer zijn, onkwetsbaar opstellen, elkaar aftroeven in slimheid en agressie, vijandige houding innemen naar de buitenwereld en onderlinge loyaliteit. Gedrag dat hiervan afwijkt wordt niet getolereerd. Een straatgroep is een gewapend en gesloten front van jongeren die zich buitengesloten voelen door een vijandige maatschappelijke omgeving. De normen en waarden van de straatcultuur staan haaks op de voorwaarden die nodig zijn om met Improbattle aan de slag te gaan. Improbattle vraagt om ruimte voor expressie van individuele gevoe-

lens, associaties en gedachten. Om dat mogelijk te maken is een veilig groepsklimaat van belang waarin emoties, opvattingen en gedragingen van anderen worden gerespecteerd en het uiten ervan juist wordt aangemoedigd. Improbattle is juist bedoeld om de innerlijke kracht en de onbekende talenten van deelnemers te ontsluiten in plaats van te verstoppen.

2) Jongeren uit straatgroepen zijn overwegend afkomstig uit laaggeschoolde milieus, waar sprake is van meer directieve en instructieve sociale omgangsvormen en taalgebruik. Jongeren uit meer geschoolde milieus zijn over het algemeen opgevoed in een wijze van communicatie die meer gericht is op een gelijkwaardige wijze van met elkaar omgaan. In het eerste geval wordt wel gesproken van een bevelshuishouding en in het tweede geval van een onderhandelingshuishouding.

Hoofdstuk 7. Aanbevelingen

Inleiding

Dit onderzoek geeft aanleiding tot de volgende aanbevelingen.

§ 1. Aanbevelingen

1. Improbattle is te beschouwen als een veelbelovende informele vorm van eerstelijns jeugdzorg die bij laagdrempelige voorzieningen als jongerenwerk, scholen en jeugdculturele initiatieven kan worden uitgevoerd. Het is in feite een vorm van groepstherapie zonder dat het er als jeugdzorg uitziet. Op deze manier is hulpverlening voor jongeren die het nodig hebben een aantrekkelijke en bruikbare formule. Dat geldt met name voor straatjongeren bij wie veel beduchtheid bestaat naar hulpverleningsinstanties.

2. Improbattle voor jongeren die deel uitmaken van een straatgroep vraagt om een specifieke, aangepaste benadering. Improbattle kan niet linea recta toegepast worden op straatgroepen van jongeren. In evaluatieve gesprekken met trainers en begeleiders zijn een aantal specifieke aanpassingen van Improbattle voor straatgroepen voorgesteld die we hier als aanbevelingen naar voren brengen.

3. Voor straatgroepen zou Improbattle moeten beginnen met een meer instructieve startfase. Instructieve spelregels sluiten aan op hun leefwereld en bieden de deelnemers in eerste instantie de vertrouwde veiligheid die nodig is om in een groepsomgeving actief mee te doen aan Improbattle.

Als de deelnemers gewend raken aan Improbattle is het mogelijk de teugels wat meer te laten vieren en ruimte te geven aan meer individuele vrijheid van deelnemers.

4. Een alternatief voor een instructieve start van Improbattle is het samenstellen van een gemixte deelnemersgroep, bestaande uit jongeren die ervaring hebben met de vrije spelregels van Improbattle en straatjongeren die dat niet hebben. De meer ervaren deelnemers fungeren dan in feite als actief rolmodel waarvan het gedrag wordt overgenomen door straatjongeren.

5. Trainers en begeleiders van Improbattle voor straatgroepen moeten ervaring hebben in de omgangsvormen en het taalgebruik van straatjongeren.

Het beste is een duo of mix van personen waarbij één van hen de omgangscodes van straatjeugd goed beheerst en de ander goed is in de omgangscodes van meer geschoolde milieus. Zonder deze ervaring kan het uit de hand lopen met o.a. het uittesten van de trainer, te laat komen met smoesjes en wordt er alleen maar gespeeld met bekende deelnemers in plaats van onbekende deelnemers.

Ook is het zinvol in de beginperiode van een training veel aandacht te schenken aan het relativeren van groepsdruk en groepscode. Nog een consequentie is dat Improbattle voor deelnemers uit de straatcultuur niet in een korte periode kan plaatsvinden, zoals in de casus van straattieners het geval was.

6. Een goed idee is ook om de jongerenwerker een inhoudelijke taak te geven bij Improbattle. Vaak is het zo dat de jongerenwerker vooral optreedt als begeleider en contactpersoon met een vertrouwensband naar de straatgroep met uitsluitend de logistieke taak dat jongeren aanwezig zijn en vooral ook op tijd.

Het is verstandig ook gebruik te maken van de expertise van de jongerenwerker op het gebied van omgangsvormen en taalgebruik en verder van de rolmodelfunctie die deze voor straatjeugd vervult. De jongerenwerker

zou bijvoorbeeld deelnemer kunnen zijn die de opdrachten van trainers voordoet zodat jongeren deze beter begrijpen.

7. Improbattle is vooral inzetbaar voor straatgroepen waarvan een redelijk aantal jongeren interesse heeft in Improbattle, en waarbij de hechtheid van de groep zodanig is dat er ruimte is voor verandering. Dat betekent waarschijnlijk dat Improbattle meer geschikt is voor hinderlijke en overlastgevende jeugdgroepen, waarbij sprake is van een beperkte groepsbinding en minder geschikt is voor criminele jeugdgroepen met een nogal sterke groepsbinding.

Dat wil niet zeggen dat Improbattle niet inzetbaar is voor individuele criminele jongeren. Als deelnemer van een gemixte groep kan een criminele jongere wel baat hebben bij Improbattle.

8. Aan te bevelen is het effect van Improbattle te versterken door buiten de training om in de verdere programmering van het jongerenwerk en mogelijk ook andere instanties zoals scholen aandacht te besteden aan het betere gedrag dat bij de jongeren wordt beoogd.

9. Een goed idee voor versterking van de nagestreefde gedragsverandering bij deelnemende jongeren is andere actoren in hun pedagogische civil society in tweede instantie bij het programma te betrekken. Te denken valt dan aan ouders, oudere en jongere broers, zussen en familie, en buurtbewoners.

10. Het is tijd voor promotie van improvisatietheater als aantrekkelijke methode van mogelijke gedragsverandering bij straatjeugd. Investeren in de ontwikkeling van pedagogisch verantwoorde preventieve werkvormen van positief jeugdbeleid heeft meer toekomst dan het schadelijk gebleken jeugd- en veiligheidsbeleid dat uitgaat van repressie en wellicht

ook het jeugdbeleid dat veel hoop vestigt op gespecialiseerde tweedelijns jeugdzorg ver weg georganiseerd van het alledaagse leven van straatjeugd.

11. Aanbevolen wordt op basis van deze voortschrijdende inzichten verder te experimenteren met Improbattle als een aantrekkelijke vorm van interventie die het gedrag van straatjongeren kan verbeteren. Effectonderzoek zou een onderdeel moeten zijn van dit methodisch experiment bij zowel de opzet als de verantwoording op resultaten.

Bijlagen

Bijlage 1. Geraadpleegde literatuur en documentatie

www.improphondo.nl

Kohlberg, L., Essays on Moral Development: Vol. 2. The Psychology of Moral Development, Harper & Row, New York, 1984.

Mak, J., M. Steketee en S. Tan, Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2006.

Naber, P., M. Bijvoets, O. Essayah en M. de Gruyter, Project Educatief Jeugdtheater Zuidoost, Hogeschool InHolland/Verwey-Jonker Instituut, Amsterdam, 2011.

Noorda, J., M. Danker en H. Reubsaet, Heden en verleden verbinden. Onderzoek naar jeugdvoorlichting over WOII in relatie tot het heden, Instituut Jeugd en Welzijn Vrije Universiteit, Amsterdam, 2004.

Noorda, J., E. Kuiper en H. Reubsaet, Communicatie met en tussen jongeren in de jeugdzorg, Instituut Jeugd en Welzijn, Amsterdam, 2002.

Roberts, G., Somers, J., Dawe, J., Passy, R., Mays, C., Carr, G., Shiers, D. & Smith, J. On the Edge: a drama-based mental health education programme on early psychosis for schools. Early intervention in Psychiatry. 2007; 1: 168-176.

Slot, N.W., en H.J.M. Spanjaard, Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999.

Bijlage 2. Eerder effectonderzoek

Er is relatief weinig effectonderzoek naar participatief en educatief jeugdtheater uitgevoerd. Twee min of meer recente studies die voortbouwen op eerder onderzoek passeren de revue.

Effect van participatief jeugdtheater

Het effect van participatief jeugdtheater op het gedrag van jongeren is eerder bestudeerd. Het gaat om een studie van Mak, Stekettee en Tan (2006).

Deze gecombineerde methodiek- en effectstudie probeert een antwoord te vinden op de vraag of het mogelijk is de moraal en het gedrag van leerlingen van vmbo en passend onderwijs en van jongeren in justitiële inrichtingen te veranderen met forumtheater.

Forumtheater is participatief theater over actuele thema's waarbij de inbreng van het jonge publiek bepalend is voor het verloop van de voorstelling. De gedachte is dat er in deze tijd anders dan vroeger geen sprake meer is van een eenduidige moraal. Instituties als kerk, verenigingsleven en onderwijs hebben hun greep op individuele meningen en ethische beslissingen verloren. Normen en waarden moeten steeds weer opnieuw worden bepaald op kleinschalig niveau in gezinnen, scholen, buurten en andere samenlevingsverbanden.

Morele ontwikkeling

Uitgegaan wordt van de theoretische inzichten van Kohlberg.¹⁶ Deze psycholoog stelt dat de morele ontwikkeling van jongeren tijdens de opvoeding verloopt volgens een vast patroon van zes stadia (zie schema).

¹⁶ Kohlberg, L., *Essays on Moral Development: Vol. 2. The Psychology of Moral Development*, Harper & Row, New York, 1984.

Morele ontwikkelingsstadia van Kohlberg

Preconventioneel niveau (0-12 jaar)

0. Premoreel stadium
1. Straf en beloning
2. Eerlijk ruilen

Conventioneel niveau (10-18 jaar)

3. Iedereen doet het
4. Sociaal systeem en geweten

Postconventioneel niveau (vanaf 18 jaar)

5. Sociaal contact

Er zijn drie niveaus van morele ontwikkeling te onderscheiden.

Het preconventionele niveau dat geldt voor kinderen van 0-12 jaar, bestaat uit drie stadia. In het premorele stadium gedraagt een kind zich omdat het zo moet (stadium 0). In het volgende stadium is gedrag een kwestie van straf en beloning (stadium 1). Een stadium verder gedraagt een kind zich op een bepaalde manier omdat het voordeel oplevert (stadium 2).

Het conventionele niveau heeft betrekking op jongeren in de leeftijd van 10-18 jaar. Een jongeren stelt zich dan op zoals de groepsnorm dat voorschrijft (stadium 3). In het stadium dat daarop volgt wordt gedrag bepaald door wetten en sociale afspraken (stadium 4).

Op het postconventionele niveau handelen jongeren vanaf 18 jaar overeenkomstig wetten en sociale regels vanuit verinnerlijkte ethische principes zoals mensenrechten en respect voor het individu. Het proces van morele ontwikkeling is in onze ontzuilde samenleving met een gefragmentariseerde moraal echter een lastige opgave. Dat geldt

met name voor de categorie probleemjongeren die handig gebruik maken van het gezagsvacuüm dat bestaat tussen gezin, school en de straat, en van het gebrek aan afstemming tussen allerlei maatschappelijke instituties als politie, onderwijs en zorg.

Forumtheater is een methode om de kloof tussen de samenleving en deze doelgroep van jongeren te overbruggen door hun moreel besef te stimuleren. Dit gebeurt door hen te confronteren met morele dilemma's op een aansprekende manier die aansluit bij hun leefwereld. In concreto gaat dat als volgt. Halverwege een theatervoorstelling over een actueel probleem van jongeren met een slechte afloop, bijvoorbeeld pesten op school, stelen of groepsdruk, stoppen de acteurs en wordt het publiek van jonge toeschouwers op een ongedwongen wijze gevraagd om suggesties te doen voor een beter vervolg. Volgens deze aanwijzingen wordt de voorstelling dan uitgespeeld.

De bedoeling van forumtheater is het moreel redeneren van jongeren te beïnvloeden. Maar heeft het ook dat effect op hun gedrag? Uit eerder onderzoek is bekend dat forumtheater mogelijk een positief effect heeft op prosociaal gedrag. Duidelijk lijkt ook dat dit effect wordt versterkt als er sprake is van verdere begeleiding.

Om het effect van forumtheater op het gedrag van jongeren te meten is een voor- en nameting uitgevoerd onder drie groepen jeugdige deelnemers in de leeftijdsgroep van 13-19 jaar van verschillende jeugdvoorzieningen die een voorstelling van forumtheater hebben meegemaakt. Hierbij is gebruik gemaakt van een vragenlijst waarbij gedragingen, motieven en opvattingen met betrekking tot delinquent en ander afwijkend gedrag zijn onderzocht.

De effectstudie wijst uit dat er zijn geen significante verschillen zijn te

vinden in opvattingen en gedrag van de ondervraagde jongeren tussen voormeting en nameting. Dat houdt ook verband met de geringe omvang van de steekproef.

De voorstelling van forumtheater heeft geen daadwerkelijk invloed heeft gehad op de opvattingen en het gedrag van de deelnemende jongeren. Wel zijn een indicatieve uitkomsten de moeite van het melden waard.

Conclusies

Over het algemeen wijzen de meeste onderzochte jongeren sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag af zoals vechten, vernielen, pesten en gebruik van alcohol en drugs wel af, maar niet al te expliciet. Stelen en wapenbezit worden sterker afgekeurd.

Kleine positieve gedragsveranderingen zijn te bespeuren bij het merendeel van de onderzoeksgroep ten aanzien van pesten, gebruik van alcohol en drugs, vechten en vernielen. Maar bij een ander deel zijn ook kleine negatieve veranderingen geconstateerd ten aanzien vechten, wapenbezit, stelen, gebruik van softdrugs en stelen.

Verder lijkt het probleemoplossend vermogen van de jongeren na de voorstelling iets vergroot te zijn wat betreft het hulp vragen aan anderen.

Hoofconclusie van deze studie is dat nader onderzoek is geboden onder een grotere onderzoeksgroep en gedurende een langere periode om te achterhalen of er daadwerkelijk gedragveranderingen plaatsvinden onder jongeren door deelname aan forumtheater.

Effect van educatief jeugdtheater

In een onderzoek van Naber e.a. (2011) is een educatieve jeugdtheaterproductie onder de loep genomen dat erop gericht is seksualiteit als thema bespreekbaar te maken tussen jongeren onderling en tussen jonge-

ren en hun ouders.¹⁷ Doel van het onderzoek is om na te gaan in hoeverre het gelukt is met deze voorstelling de moeizame communicatie tussen jongeren en tussen ouder en kind over dit onderwerp te verbeteren. Op basis van literatuuronderzoek wordt gesteld dat de vragen en problemen die jongeren doorgaans in hun ontwikkeling en opvoeding ervaren op een verbale en problematiserende manier aan de orde worden gesteld. Gesprekken zijn echter vooral voor volwassenen en professionals een gebruikelijke manier om te communiceren. Voor veel jongeren is dat juist niet het geval. Lastige kwesties laten zich niet altijd in woorden vangen, al helemaal niet wanneer het niet gewoon is om dat zo te doen. Theater kan een manier zijn waarmee jongeren op een speelse wijze de communicatie aangaan over thema's die bij hen leven.

Conclusies

De belangrijkste conclusies van Naber e.a. luiden als volgt:

- 1) Er zijn geen uitspraken te doen over het effect van het onderzochte educatieve theaterproject op communicatieverbetering tussen jongeren onderling en met hun ouders. In de eerste plaats is er geen voormeting en nameting uitgevoerd. En verder zijn alleen gesprekken gevoerd met jongeren en niet met hun ouders.
- 2) Wanneer theater als doel heeft om voorlichting te geven, mogelijk ook gedrag te veranderen of het publiek te laten reflecteren op eigen handelen is een theatervoorstelling alleen niet voldoende voor het realiseren van gedragsverandering. Uit eerder onderzoek blijkt dat effecten groter zijn wanneer gelijktijdig in meerdere settings gedragsverandering wordt

¹⁷ Mak, J., M. Steketee en S. Tan, Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2006; Naber, P., M. Bijvoets, O. Essayah en M. de Gruyter, Project Educatief Jeugdtheater Zuidoost, Hogeschool InHolland/Verwey-Jonker Instituut, Amsterdam, 2011.

bewerkstelligd.¹⁸

Gedacht kan worden aan evalueren van de voorstelling naderhand met de betrokken jongeren en het bespreken van de thematiek op school of tijdens de begeleiding door een instelling van jeugdzorg of jeugdwelzijn.

Bijlage 3. Het competentiemodel

Een bruikbare manier om de werking van Improbattle te begrijpen is het te zien als een informele vorm van begeleiding die lijkt op hulpverlening volgens het competentiemodel. Dit model vormt de basis voor veel vormen van jeugdzorg in Nederland.¹⁹

Uitgangspunt van het competentiemodel is dat jongeren die een problematische ontwikkeling doormaken het beste hulp geboden kan worden via behandeling die gericht is op het leren van vaardigheden en het vergroten van mogelijkheden.

Het competentiemodel, ontstaan in de jaren zeventig, vindt zijn oorsprong in de ontwikkelingspsychologie en leertheorieën en is ontstaan in reactie op het 'stoornissenmodel' dat problemen van jongeren en gezinnen vooral vanuit de psychopathologie benadert.

Onderzoek naar de effecten van hulpverlening laat zien dat gedragstherapeutische begeleidingsvormen het meest succesvol zijn. Het gaat dan met name om programma's gericht op het aanleren van vaardigheden die deelnemers beter in staat stelt goed te functioneren in het dage-

¹⁸ Roberts, G., Somers, J., Dawe, J., Passy, R., Mays, C., Carr, G., Shiers, D. & Smith, J. On the Edge: a drama-based mental health education programme on early psychosis for schools. *Early intervention in Psychiatry*. 2007; 1: 168-176.

¹⁹ Slot, N.W. en H.J.M. Spanjaard, *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen*, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999

lijks leven. Deze competentievergrotenende vorm van hulpverlening heeft bovendien ook een motiverende werking omdat de focus ligt op het versterken van potentiële krachten en daarom een positieve invalshoek wordt gehanteerd.

Competentie

Bij het opgroeien krijgen kinderen en jongeren te maken met veranderingen op biologisch, psychisch en sociaal niveau. Deze veranderingen bieden kansen, maar vragen ook om aanpassingen en nieuw gedrag. In de verschillende levensfasen die jeugdigen doorlopen, komen zij voor nieuwe ontwikkelingstaken te staan. Het adequaat vervullen van deze ontwikkelingstaken is nodig voor een goed verloop van de latere ontwikkeling en zorgt voor een betere voorbereiding op de volgende levensfase. Kinderen en jongeren worden ‘competent’ genoemd als zij over voldoende vaardigheden beschikken om deze ontwikkelingstaken te vervullen. In de adolescentie gaat het onder andere om taken op het gebied van sociale contacten en vriendschappen (contact leggen en onderhouden, vertrouwen geven en nemen, wederzijdse acceptatie), maar ook gezondheid en uiterlijk en autoriteit en instanties (accepteren dat instanties en personen boven je gesteld zijn).

Sommige jongeren hebben meer moeite met het uitvoeren van bepaalde ontwikkelingstaken omdat zij in bijzondere omstandigheden verkeren, bijvoorbeeld voor jongeren die opgroeien in een andere cultuur dan die van hun ouders, zoals jeugd die naar het buitenland verhuisd is, maar ook allochtone jongeren in Nederland. Daarnaast kunnen er andere factoren of gebeurtenissen de mate van competentie van een jongere beïnvloeden. Het kan gaan om factoren die een negatieve invloed hebben (stressoren en psychopathologie) en factoren die een positieve invloed uitoefenen (protectieve factoren). Voorbeelden van stressoren zijn: gepest worden, je baan kwijtraken of de dood van een geliefd persoon,

maar ook geweld in de woonbuurt. Ook de aanwezigheid van psychopathologie, ofwel gedragsstoornissen, zorgen ervoor dat ontwikkelingstaken moeilijker te vervullen zijn. De protectieve factoren zijn aspecten in de omgeving en eigenschappen van jongeren die hen kunnen beschermen tegen de invloed van stressoren en uitingen van psychopathologie kunnen verzachten. Het gaat dan bijvoorbeeld om de beschikbaarheid van een volwassene die ondersteuning kan bieden, maar ook eigenschappen als intelligentie en een positief zelfbeeld.

Competentie, of het ontbreken daarvan, hangt samen met probleemgedrag van jongeren. Als een jongere over te weinig vaardigheden beschikt om een bepaalde ontwikkelingstaak uit te voeren, ontstaat in veel gevallen probleemgedrag. Dit problematische gedrag kan de vorm aannemen van het vermijden van een bepaalde taak, bijvoorbeeld bij een jongere die geen initiatief tot contact durft te nemen, maar het kan ook resulteren in een inadequate uitvoering van de ontwikkelingstaak, bijvoorbeeld door verstoring of leeftijdsinadequaat gedrag te vertonen zoals dreigen in reactie op een berisping. In het laatste geval is minder duidelijk dat het inadequate gedrag voortkomt uit een gebrek aan competentie en zal dan ook als reactie eerder worden geneigd naar straffen dan naar competentievergroting. De praktijk leert echter dat het vergroten van de competentie juist ook voor dit soort situaties een effectieve interventie kan zijn.

Probleemgedrag en gebrek aan competentie versterken elkaar, er kan een zogenoemde negatieve spiraal ontstaan waar probleemgedrag als gevolg van geringe competentie vervolgens weer tot ernstiger probleemgedrag leidt. Bijvoorbeeld een jongere die door probleemgedrag van school gestuurd wordt en daardoor verder achterop raakt op het gebied van schoolse vaardigheden, minder toegerust is voor de ontwikkelingstaak ‘onderwijs of werk’ en bij een toekomstige opleiding meer deviant gedrag

vertoont of uiteindelijk überhaupt geen opleiding afmaakt en zo de ontwikkelingstaak vermijdt.

Interventies

Hulpverlening die gericht is op competentievergroting besteedt extra aandacht aan positief gedrag en competentie. In de diagnostiek wordt expliciet gekeken naar vaardigheidstekorten en manifestaties van competent gedrag, zodat interventies hierop kunnen worden aangesloten. Interventies kunnen vervolgens richten op het versterken van bestaande vaardigheden door feedback te geven op adequaat gedrag en nieuwe vaardigheden aan te leren door deze te instrueren, voor te doen en te laten oefenen door de jongere. Het kan ook gaan om het aanleren van positieve gedragingen als alternatief voor probleemgedrag.

Problematisch gedrag kan daarnaast worden gereduceerd door taken te verlichten, bijvoorbeeld door een taak onder te verdelen in kleinere sub-taken. Via deze weg kunnen jongeren stapsgewijs leren de gehele taak te vervullen en wordt naast het reduceren van probleemgedrag dat ontstaat uit het gebrek aan competentie, ook de competentie zelf versterkt.

Anderzijds kan probleemgedrag ook ontstaan doordat jongeren te weinig taken of te lichte taken hebben. Als jongeren onvoldoende gestimuleerd worden kan dit leiden tot verveling en lastig gedrag. In dit geval hebben zij meer uitdaging nodig en is het in de hulpverlening zaak om meer leermomenten te creëren.

Leertheorie

Het competentiemodel is voor een groot deel gebaseerd op de leertheorieën. De operante leertheorie stelt dat gedrag beïnvloed wordt door de situatie die aan het gedrag voorafgaat en de gebeurtenissen die er op volgen. De situatie die eraan voorafgaat, zijn de prikkels of stimuli

die van invloed zijn op het gedrag van de jongere. Het gaat zowel om gebeurtenissen als factoren uit de fysieke omgeving. Daarop volgt het gedrag en op het gedrag volgt een bepaalde consequentie: het gevolg van het gedrag. Het kan gaan om een aangename consequentie, die het voorafgaande gedrag versterkt, maar ook om een onaangename consequentie, die het voorafgaande gedrag afzwakt.

De verwante sociale leertheorie beschrijft hoe gedrag wordt geleerd op basis van gedrag van andere belangrijke personen (modellen) uit de omgeving. Kinderen en jongeren imiteren gedrag van elkaar en nemen gedrag over van volwassenen. Nabijheid en aantrekkelijkheid spelen hierin een rol. Iemand die door een jeugdige leuk of aantrekkelijk wordt gevonden en iemand met wie zij verwantschap voelen wordt eerder geïmiteerd dan iemand die deze gevoelens niet oproept. Deze modelfunctie is niet alleen van kracht in het directe contact met de jeugdige zelf, maar wordt ook vervuld op een meer onbewuste, indirecte manier door de omgang van volwassenen met elkaar en met andere jeugdigen.

Tijdens gedragstherapeutische interventies staan trainers niet alleen model voor de jongeren, maar maken zij ook gebruik van principes uit de operante leertheorie. Dit gebeurt onder andere door het geven van stimuli of prikkels in de voorafgaande situatie, bijvoorbeeld door de routine expliciet vorm te geven, instructies te geven en eventueel de vaardigheid voor te doen en hulpmiddelen in te zetten die de situatie en/of de instructie overzichtelijker maken. Daarnaast geven trainers versterkende of afzwakkende feedback op specifiek gedrag, met een nadruk op positieve feedback op adequaat gedrag. Zo beïnvloeden zij de consequenties van gedrag.

Technieken om vaardigheden te leren en inadequaar gedrag te verminderen

Bij competentievergroting is het leren van nieuwe praktische, cognitieve en sociale vaardigheden een centraal punt. Doel is dat jongeren in staat zijn adequater te functioneren in hun omgeving. In de hulpverlening bestaan hier verschillende technieken voor, waarbij de volgende uitgangspunten van belang zijn:

Nadruk op adequaat gedrag

Gedrag en instructies concreet beschrijven: jongeren leren gemakkelijker vaardigheden als hulpverleners concrete taal gebruiken.

Gebruik van positieve formuleringen: om jongeren te motiveren en hen bewust te maken van hun vaardigheden, is het goed nadruk te leggen op wat ze goed doen.

Aansluiten op het vaardigheidsniveau van de jongere: om nieuwe vaardigheden aan te leren kan het beste worden aangesloten op wat een jongere al wel kan door in kleine stapjes het niveau op te schalen.

Vergroten van de acceptatie: jongeren leren vaardigheden beter wanneer zij zich openstellen voor de hulpverlener. Daarom is het van belang uitleg te geven bij beslissingen, respect te tonen en oog te hebben voor hun invalshoek.

Er zijn verschillende technieken om vaardigheden aan te leren of probleemgedrag af te leren. Deze technieken kunnen worden ingedeeld in twee categorieën:

- Technieken om adequaat gedrag te versterken en te instrueren
- Technieken om inadequaar gedrag te verminderen

In de eerste categorie gaat het om de volgende technieken:

1) Feedback op adequaat gedrag

Feedback op adequaat gedrag is een krachtig instrument om aanwezige vaardigheden te versterken en te stimuleren dat een jongere deze inzet. De positieve feedback werkt als een beloning voor het gedrag dat een jongere laat zien, waardoor de kans dat zij het gedrag herhalen toeneemt. Bovendien zal het vertrouwen in eigen kunnen groter worden als jongeren regelmatig positieve reacties op adequaat gedrag ontvangen. Tijdens het geven van feedback kan ook meteen worden uitgelegd waarom bepaald gedrag goed is of wordt gewaardeerd, doordat de positieve gevolgen ervan direct kunnen worden benoemd.

2) Instructie

Jongeren leren ook door instructie die zij krijgen bij nieuwe taken waar zij nog onvoldoende vaardigheden voor beheersen. Op het moment dat zij voor deze taak komen te staan geeft de hulpverlener aan wat het adequate gedrag in deze situatie is en waarom.

3) Voordoen

Bij het geven van instructies ligt het soms voor de hand bepaalde onderdelen voor te doen. Het gaat dan niet alleen om praktische vaardigheden zoals de bediening van apparaten, maar ook meer abstracte vaardigheden op het cognitieve of sociale vlak, zoals gevoelens onder woorden brengen. De meest effectieve manier om vaardigheden aan te leren is een combinatie van voordoen en instructie.

4) Oefenen

Na het voordoen van een bepaalde vaardigheid is het vaak logisch de jongere hiermee te laten oefenen. Op die manier leren jongeren een vaardigheid beter onder de knie te krijgen en kan worden nagegaan in hoeverre zij al in staat zijn de vaardigheid uit te voeren. Na het oefenen

kan vervolgens weer feedback worden gegeven.

In de tweede categorie, technieken om inadequaar gedrag te verminderen, gaat het naast bovenstaande technieken ook om de volgende technieken met als doel inadequaar gedrag te stoppen:

5) Corrigerende instructies

Naar aanleiding van inadequaar gedrag worden instructies gegeven over wat de jongere wel goed doet, wat hij/zij niet goed doet of nalaat, wat het adequate gedrag in de betreffende situatie zou zijn en waarom. In geval van zeer storend inadequaar gedrag ligt de focus uiteraard op het stoppen van het gedrag via een stopinstructie.

6) Apart zetten

In het geval van storend inadequaar gedrag kan een jongere voor enige tijd worden weggehaald uit de situatie zodat zij niet met bepaalde stimuli in aanraking komen en zij beter in staat zijn adequaat gedrag te laten zien. Hierbij wordt het inadequate gedrag duidelijk benoemd en wordt beschreven wat het adequate gedrag is dat verwacht wordt tijdens het apart zetten en daarna.

Literatuurlijst

Mak, J., M. Steketee en S. Tan, Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2006; Naber, P., M. Bijvoets, O. Essayah en M. de Gruyter, Project Educatief Jeugdtheater Zuidoost, Hogeschool InHolland/Verwey-Jonker Instituut, Amsterdam, 2011.

Roberts, G., Somers, J., Dawe, J., Passy, R., Mays, C., Carr, G., Shiers, D. & Smith, J. On the Edge: a drama-based mental health education programme on early psychosis for schools. Early intervention in Psychiatry. 2007; 1: 168-176.

Zie Bijlage 2 voor een nadere uitwerking van de resultaten van eerder onderzoek.

Slot, N.W. en H.J.M. Spanjaard, Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999

Onder huishoudens met een laag inkomen wordt verstaan een besteedbaar inkomen onder de €25.100,- per jaar. Een hoog inkomen betreft een besteedbaar jaarinkomen van €46.500,- of meer. De landelijke cijfers voor lage en hoge inkomens in 2010 zijn 40% tegenover 20%.

De getallen van de voor- en nameting geven een score weer van de mate waarin er zich problemen voordoen op de verschillende gebieden. Deze scores zijn gebaseerd op een uitgebreide vragenlijst. Voor ieder gebied geldt dat een score van 50 gelijk staat aan de zogenaamde normgroep. Hoe hoger de score, hoe hoger het probleemgedrag op het betreffende gebied. Een afname van de scores tussen voor- en nameting staat gelijk aan een afname in probleemgedrag. Een toename in de scores tussen voor- en nameting komt overeen met een toename in probleemgedrag.

Zie toelichting noot 7.

Onder huishoudens met een laag inkomen wordt verstaan een besteedbaar inkomen onder de €25.100,- per jaar. Een hoog inkomen betreft een

besteedbaar jaarinkomen van €46.500,- of meer. De landelijke cijfers voor lage en hoge inkomens in 2010 zijn 40% tegenover 20%.

De getallen van de voor- en nameting geven een score weer van de mate waarin er zich problemen voordoen op de verschillende gebieden. Deze scores zijn gebaseerd op een uitgebreide vragenlijst. Voor ieder gebied geldt dat een score van 50 gelijk staat aan de zogenaamde normgroep. Hoe hoger de score, hoe hoger het probleemgedrag op het betreffende gebied. Een afname van de scores tussen voor- en nameting staat gelijk aan een afname in probleemgedrag. Een toename in de scores tussen voor- en nameting komt overeen met een toename in probleemgedrag.

Zie toelichting noot 12.

Slot, N.W. en H.J.M. Spanjaard, Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999.

Zie Bijlage 2 voor een nadere uitwerking van de resultaten van eerder onderzoek.

Kohlberg, L., Essays on Moral Development: Vol. 2. The Psychology of Moral Development, Harper & Row, New York, 1984.

Mak, J., M. Steketee en S. Tan, Vier je mee...? Forumtheater als bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2006; Naber, P., M. Bijvoets, O. Essayah en M. de Gruyter, Project Educatief Jeugdtheater Zuidoost, Hogeschool InHolland/Verwey-Jonker Instituut, Amsterdam, 2011.

Roberts, G., Somers, J., Dawe, J., Passy, R., Mays, C., Carr, G., Shiers, D. & Smith, J. On the Edge: a drama-based mental health education programme on early psychosis for schools. Early intervention in Psychiatry. 2007; 1: 168-176.

Slot, N.W. en H.J.M. Spanjaard, Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg. Hulpverlening voor kinderen en jongeren in tehuizen, Uitgeverij Intro, Baarn, 1999

Contact

Allereerst willen wij bij deze alle tieners en jongeren bedanken die hebben deelgenomen aan Improbattle en het onderzoek. Verder aan alle betrokken trainers van Improbattle, betrokken tiener- jongeren-werkers van Dynamo en Jongerentalentcentrum JACO. Een speciale dank gaat uit naar Stichting Steunfonds bja-cow voor hun financiële bijdrage voor het onderzoek.

Contactgegevens

Noorda en Co
Telefoon: 06-10519763
Email: info@noordaenco.nl
Cannenburg 36
1081 HA Amsterdam
www.noordaenco.nl

Stichting Theaterbattle
Contactpersoon: Marijn Vissers
Telefoon: 023 - 53 41 538
Email: info@improphondo.nl
Oranjestraat 80
20113VH Haarlem
www.improbattle.nl

Dynamo Jeugd & Jongerenwerk
Contactpersoon: Oscar Bodelier
Telefoon: 06 13860390
obodelier@dynamo-amsterdam.nl

Dynamo
Postbus 93500
1090 EA Amsterdam
www.dynamo-amsterdam.nl

**Dit onderzoek werd mogelijk
gemaakt door een financiële
bijdrage van:**

Fonds voor sociale initiatieven
Stichting Steunfonds bja-cow
info@steunfondsamsterdam.nl
p/a Orionstraat 205
1622 BR Hoorn
www.steunfondsamsterdam.nl

